
HERSTELRECHT EN NON-AGRESSIE CONTRACTEN IN HET ONDERWIJS

Inhoud

1.	Inleiding	2
2.	Ineffectieve communicatie	5
2.1.	Inleiding	5
2.2.	Theoretische achtergronden	5
2.2.1.	Zegels	6
2.2.2.	Dramadriehoek	7
2.2.3.	Ineffectieve complementaire relaties	8
2.2.4.	Scriptbesluiten	10
3.	Effectieve communicatie	12
3.1.	Contracten	12
3.2.	Tolereren, disciplineren of negeren?	12
3.3.	Motiveren als vierde optie	14
3.4.	Het probleem: rood denken	15
3.5.	De oplossing: groen denken	16
3.6.	Non-contracten en probleemoplossende sancties: van rood naar groen denken	17
3.6.1.	Soorten non-contracten	19
3.6.2.	Formulering van een schriftelijk non-contract	21
3.6.3.	De ernst van de problematiek	22
3.6.4.	Kenmerken van probleemoplossende sancties	23
3.6.5.	De klas als hulpbron	23
3.6.6.	De rol van de ouders	24
3.6.7.	De invloed van de cultuur	24
3.6.8.	Voorwaarden	25
3.6.9.	Voorbeelden	25
3.6.10.	Te verwachten resultaten	29
3.7.	Slotopmerkingen	29
4	Egostostanden en dramadriehoek	31
4.1	Inleiding	31
4.2	Egostostanden	31
4.3	De dramadriehoek	33
5	Werkstijlen	37
5.1	Hoe blijf ik me kikker voelen?	37
5.2	Kernkwaliteiten kwadrant: scriptcorrigerende mogelijkheden	38
5.3	Strooks	40
6	Het positieve waardensysteem	43
6.1	Inleiding	43
6.2	Systeemtheorie	43
6.3	Wetmatigheden	44
6.4	Stoornissen	46
6.5	Thema's en kernzinnen	48
	Literatuur	52
	Frequent Asked Questions (FAQ)	53

1. Inleiding

Een school is een gemeenschap waarin leren centraal staat. Niet alleen leren van vakinhoudelijke kennis maar ook het leren van relationele vaardigheden en het dragen van verantwoordelijkheid. Leerlingen vormen samen met docenten en leidinggevendenden een gemeenschap. In deze gemeenschap wordt de basis gelegd voor de manier waarop leerlingen later in de maatschappij zullen functioneren. Een school is dus ook een oefenveld voor het ontwikkelen van bewustzijn en verantwoordelijkheid.

Een van de problemen binnen iedere school is de vraag hoe om te gaan met leerlingen die zich niet aan de geldende waarden en normen kunnen of willen houden. Agressie is wel het meest bekende voorbeeld van ondermijnend gedrag. Maar ook pesten, spijbelen of discrimineren zijn gedragingen die de doelstelling van de school ernstig kunnen ondermijnen. Aan docenten de taak daar adequaat op te reageren. Maar, hoe doe je dat?

Veel docenten denken in de tegenstelling tussen disciplineren en tolereren. Zij vragen zich af welk gedrag zij nog willen tolereren en wanneer zij overgaan tot disciplineren. Maar tolereren en disciplineren leiden beide niet tot het dragen van meer verantwoordelijkheid. In tegendeel.

- Tolereren is gericht op het zelfcorrigerende vermogen van een leerling. Soms is dat effectief soms werkt het averechts. Als die zelfcorrectie niet plaats vindt is grenzenloosheid het resultaat. Dan reageert de docent met disciplineren. De leerling wordt geschorst, waarna het probleemgedrag zich elders voortzet.
- Bij disciplineren wordt angst gebruikt als pressiemiddel. Maar angst is niet de beste basis om te leren. Disciplineren is gericht op aanpassing en onderwerping aan de normen van een ander in de verwachting dat een leerling die normen internaliseert en overgaat tot zelfdiscipline. Maar, als die normen later veranderen dan klampt de leerling zich vast aan achterhaalde dogmatische regels. Hij heeft niet geleerd om zelf na te denken over achterliggende waarden en reageert met intolerantie. Bovendien kan disciplineren leiden tot verzet. Dan reageren leerlingen door grenzen juist te gaan overtreden waardoor een escalatie kan ontstaan. Later reageren zij allergisch op iedereen die een uniform draagt, gezag uitoefent of ten onrechte voorrang neemt in het verkeer.
- Een derde mogelijkheid is negeren. Docenten geven de moed op. Dat kan leiden tot een anarchistisch onderwijsklimaat met als gevolg, ziekmeldingen van docenten die daarna gedesillusioneerd een andere baan gaan zoeken.

Maar, leren kan ook op basis van motiveren. Dat is veel leuker, zowel voor de leerling als voor de docent. Bovendien gaat het leerproces dan veel sneller.

Maar, hoe bereik je dat?

In dit artikel wordt naast disciplineren, tolereren of negeren nog een vierde mogelijkheid besproken: motiveren op basis van contracten met probleemoplossende sancties.

Sancties niet in de zin van bestraffen maar in de oorspronkelijke betekenis van heilig (sanctus); van goedkeuren. Niet het goedkeuren van het ondermijnende gedrag, maar het goedkeuren van de manieren om het ondermijnende gedrag te voorkomen en, als dat toch heeft plaatsgevonden, de schade en de relatie te herstellen om vervolgens de plek in de (school)gemeenschap weer eervol in te nemen. Leerlingen leren op die manier rekening te houden met elkaar. Dat leidt tot meer veiligheid, vertrouwen en respect.

Het werken met contracten is gebaseerd op de theorie van de Transactionele Analyse (TA), een persoonlijkheidstheorie en communicatiemodel waarin de zorg en het respect voor mensen centraal staan. Deze theorie is makkelijk overdraagbaar en wordt wereldwijd in verschillende culturen toegepast door managers, hulpverleners, coaches en opleiders.

Bij het werken met contracten gaat het niet alleen om afspraken over de doelstellingen en de acties maar ook om de afspraken, welk ondermijnd gedrag men zal nalaten. Deze laatste afspraken worden vastgelegd in de vorm van non-contracten met een probleemoplossende sanctie. Op die manier blijft de leerling verantwoordelijk voor zijn probleemgedrag en voor de oplossing daarvan.

Leerlingen kunnen na het overtreden van hun non-contract hun plek in de gemeenschap weer innemen door het regelen van een probleemoplossende sanctie die van tevoren, bij het afsluiten van het non-contract al is overeengekomen. Daarbij kiest men een sanctie die tegen het negatieve gedrag ingaat.

Bijvoorbeeld:

Een leerling die vervelend doet en daarmee een non-contract overtreedt wordt in de gelegenheid gesteld (gesanctioneerd), om de relatie te herstellen met constructief gedrag. Bijvoorbeeld: positieve eigenschappen bedenken van iemand en die voorlezen voor de klas na het overtreden van een niet discrimineren contract, of iemands rug masseren bij gymnastiek na het overtreden van een non-agressiecontract, of iets lekkers bakken voor de klas na het overtreden van een niet-spijbelen contract.

Het werken met non-contracten en probleemoplossende sancties is ontwikkeld in De Strook, een psychotherapeutische therapeutische gemeenschap. In die gemeenschap verbleven jonge volwassenen met ernstige gedragsstoornissen. Dagelijks waren er incidenten, variërend van automutilatie, verslavingsgedrag, agressie, weglopen soms tot suïcides toe.

De oplossing werd gevonden door probleemoplossende sancties af te spreken. Dat heeft geleid tot een enorme afname van ondermijnd gedrag. Bovendien escaleerde het gedrag niet meer. Patiënten maakten hun behandeling af, ze verbeterden sneller en werden in staat gesteld te leren van hun fouten door de schade en de relatie te herstellen. (Kouwenhoven, 1985).

Het werken met non-contracten heeft zowel een preventieve als pedagogische waarde.

De pedagogische waarde van non-contracten is dat mensen leren denken in rechten en plichten, in verantwoordelijkheid dragen voor de consequenties van hun gedrag en het herstellen van de schade. Daarbij kunnen drie niveau's worden onderscheiden:

- eerst leert men verantwoordelijk te zijn voor zichzelf.
- vervolgens leert men ook verantwoordelijkheid te dragen voor de ander.
- tenslotte leert men ook verantwoordelijkheid te dragen voor de gemeenschap waar men deel van uit wil maken.

Deze methode kan ook op scholen uitstekend worden toegepast. Met leerlingen die normoverschrijdend gedrag vertonen en extra ondersteuning nodig hebben kunnen non-contracten worden afgesloten. In deze contracten wordt opgenomen:

- wat men na zal laten (agressie, pesten, ongeoorloofd verzuim, drugsgebruik),
- wat de achterliggende reden is van het ondermijnd gedrag,
- hoe dat ondermijnende gedrag voor de anderen te herkennen is,
- wat medeleerlingen of docenten dan kunnen doen,
- wat de leerling zelf zal doen om een verdere escalatie te voorkomen.

Bovendien wordt opgenomen hoe:

- de leerling na overtreding de relatie met medeleerlingen en docenten weer kan herstellen,
- hoe de leerling de aangerichte materiële of emotionele schade kan herstellen,
- hoe de leerling zonder gezichtsverlies zijn plek in de school weer in kan nemen.

Daardoor wordt een veilig referentiekader gecreëerd dat kan worden toegevoegd aan en afgestemd op de culturele achtergrond van leerlingen en docenten. Het helpt leerlingen greep te krijgen op hun eigen functioneren. Met deze methode hoeft een leerling dus nooit te worden geschorst omdat er altijd een

alternatief is. Komt een leerling zijn contract niet na en weigert hij zijn sanctie uit te voeren dan schorst hij in feite zichzelf door zichzelf buiten de gemeenschap te plaatsen. Niet de leerling wordt afgewezen maar de leerling wijst het overeengekomen systeem af.

Deze methode kent alleen maar winnaars.

De enige voorwaarde is een andere vorm van denken. Niet in de vorm van repressie of tolerantie maar in de vorm van permissie. Docenten leren hoe zij een leerling permissie kunnen geven om de schade weer te herstellen, zodanig dat het vermogen om verantwoordelijkheid te dragen erdoor toeneemt. Die vorm van denken is tegengesteld aan onze innerlijke behoefte om een ander te straffen voor negatief gedrag. In de rechtsspraak heeft straf de functie van vergelding. Maar dan staan we quitte. De balans is dan wel hersteld, maar niet de relatie. En die relatie is in het onderwijs essentieel omdat het contact met de docent en medeleerlingen een van de belangrijkste succesfactoren is voor leerlingen om iets leren.

Het werken met non-contracten en probleemoplossende sancties heeft ook een grote preventieve waarde. Ondernijnd gedrag wordt veel eerder gesignaleerd omdat leerlingen meer op elkaar gaan letten en elkaar steunen. Escalatie kan worden voorkomen omdat er vroegtijdig alternatieven worden geboden.

Maar, het werken met probleemoplossende sancties is niet eenvoudig. Het vereist een theoretisch referentiekader met scholing en training van docenten en voorlichting aan schoolleiding, medeleerlingen en ouders. De kans op succes is het grootst als men binnen de hele school of binnen een af te grenzen onderdeel daarvan zich akkoord verklaart om op basis van dit systeem te werken. Dan is er daadwerkelijk sprake van een gemeenschap met veilige grenzen.

In dit artikel zal nader worden ingegaan op de theorie van het werken met contracten en non-contracten en probleemoplossende sancties in het onderwijs.

Aan het eind wordt een overzicht gegeven van veel gestelde vragen (FAQ).

1. In een contract wordt aangegeven wat de partijen zullen doen.
2. In een non-contract wordt aangegeven wat de partijen niet zullen doen.
3. Een probleemoplossende sanctie (p.o.s.) biedt een oplossing als men niet heeft gedaan wat men wel zou doen of als men wel heeft gedaan wat men niet zou doen.

2. Ineffectieve communicatie

2.1. Inleiding

Mensen die een relatie met elkaar aangaan beginnen met samenwerken maar eindigen vaak met een arbeidsconflict of een samenlevingconflict.

Dat komt door twee zaken:

1. Er is wel een juridische arbeids- of samenlevingsovereenkomst gesloten maar er is geen psychologische overeenkomst geformuleerd waarbij op basis van goed overleg wordt afgesproken wie welke bijdrage levert aan het gemeenschappelijke doel en welk doelondermijndend gedrag beide partijen zullen nalaten. De leiding van een school formuleert bijvoorbeeld wel een visie op onderwijs maar laat de praktische invulling van deze visie over aan de docenten als professionals. Als er geen overleg wordt gepleegd met een duidelijke gemeenschappelijke gedragslijn zal iedere docent onderwijssituaties door de eigen bril blijven bezien.
2. Als gevolg van de verschillen in opvattingen loopt het ongenoegen in de samenwerking op. Men heeft er genoeg van als de maat vol is. Dan barst de bom en vervalt men in een van de drie rollen van de dramadriehoek (zie 2.3).

Jeannette

Jeannette is docente geschiedenis. Zij gebruikt haar lunch in de docentenruimte en ergert zich aan de negatieve ideeën van haar collega Henk over het hedendaagse onderwijs. Zelf is ze juist zeer enthousiast over de vernieuwingen en zou daar graag meer collega's warm voor krijgen. Zijn uitspraken irriteren haar mateloos, maar om de lieve vrede houdt ze haar mond dicht. Daardoor wordt haar gevoeligheid steeds groter. Ieder keer als Henk weer zo'n uitspraak doet voelt ze zich door hem miskend. Uiteindelijk komt het tot een agressieve uitbarsting, waarna ze zich ziek meldt. Ze legt de schuld daarvan bij r Henk. "Met zulke collega's valt niet te werken".

2.2. Theoretische achtergronden

Volgens Eric Berne (1910-1970), de grondlegger van de TA wordt ieder mens geboren als prins of prinses. Berne ging ervan uit dat mensen door gebeurtenissen uit hun verleden conclusies kunnen trekken over zichzelf, de ander en de wereld om hen heen. Een individu ontwikkelt vervolgens gedrag dat past bij deze vroegere scriptconclusies. Op die manier leggen zij de basis voor hun eigen levensscript zonder daar later nog zo bewust van te zijn. Bij een negatief script is destructief gedrag vaak het gevolg. Een negatief scriptbesluit kan bijvoorbeeld zijn: "ik hoor er toch niet bij". Het daarbij passende gedrag is: net zolang vervelend doen totdat je wordt geschorst. Dan kan de leerling zeggen: "Zie je wel, ik ben geen prins. Ik ben vast een kikker want niemand vindt mij aardig".

Een docent die disciplineert of tolereert denkt pedagogisch te handelen maar kan ook zodanig reageren dat een leerling zijn vroegere negatieve scriptbesluit kan bevestigen. "Zie je wel....."

De theorie van de TA is pragmatisch van aard en de begrippen zijn goed te combineren met andere theoretische modellen.

Deze praktische toepasbaarheid van de TA biedt de mogelijkheid om informatie zodanig over te dragen dat leerlingen worden gestimuleerd om zelf na te denken over oplossingen. Daarmee worden zij meer betrokken en medeverantwoordelijk gemaakt voor hun eigen leven en dat van anderen.

Een van de kenmerken van de TA is het werken met contracten. Daarmee wordt bedoeld een bilaterale overeenkomst tussen twee of meer partijen waarin wordt geformuleerd wat het gemeenschappelijke doel is en welke bijdrage ieder van de partijen zal leveren om dat doel te bereiken.

Er is dan sprake van duidelijke verantwoordelijkheden: een prestatie van de een en een tegenprestatie van de ander.

Een contract is bedoeld om de balans te bewaken tussen geven en nemen, onduidelijkheden te voorkomen en de energie zodanig te investeren dat het (leer)doel op de meest efficiënte wijze wordt

bereikt. Een contract is een middel om de samenwerking tussen docent en leerling vorm te geven en te bestendigen. Het biedt veiligheid en structuur.

Eigenlijk is ons hele westerse leven gebaseerd op contracten. Zonder contracten is samenwerking gedoemd te mislukken en is een drama het resultaat.

2.2.1. Zegels

Een zegel is een metafoor voor een, meestal onaangenaam, gevoel dat men wel voelt maar in het contact niet aan de orde stelt. Ze kunnen worden gespaard net als de zegels bij de supermarkt. Als het boekje vol is meent de betrokkene recht te hebben op een “uitbetaling”, bijvoorbeeld in de vorm van slachtoffergedrag of agressie.

John

John is leerling van klas 3. Hij voelt zich benadeeld door Ruud, een mateloos populaire klasgenoot die hem zou negeren. John is daar erg gevoelig voor en gaat daar steeds meer op letten. Iedere keer als John zich genegeerd voelt, plakt hij een zegel. Uiteindelijk is zijn boekje bijna vol en is het wachten op de laatste zegel. Die geeft aanleiding tot een vechtpartij op het schoolplein. John delft het onderspit en ligt eruit in de klas. Hij weigert nog langer naar school te gaan.

Mensen met een vol zegelboekje vinden het gelegitimeerd om escalerend gedrag te vertonen zoals agressief te worden, zich ziek te melden, alcohol of drugs te gebruiken, zichzelf te verwaarlozen, hun werk in de soep te laten lopen, hun huiswerk niet te maken, zich niet aan de verkeersregels te houden, enz.

Yochelson en Samenow (1976) hebben onderzocht wat zich in de fantasie bij delinquenten heeft afgespeeld voordat men overging tot agressie. Zij bevestigen het idee dat voorafgaand aan een escalatie in de gedachten een heel scenario wordt opgebouwd. Het probleem is alleen dat de ander van niets weet en gewoon doorgaat. Voor die persoon komt de agressie volkomen onverwacht.

Escalaties doen zich niet plotseling voor maar worden in gedachten van tevoren opgebouwd.

Om een escalatie te voorkomen kan men stoppen met zegels te sparen en leren om zijn ongeneogen vroegtijdig aan de orde te stellen. Maar hoe doe je dat?

Een beginnersfout is de “Jij bak”.

Jeannette

Jeannette zegt woedend tegen Henk: “Jij irriteert me met je negatieve opmerkingen. Waarom stop je er niet mee, als het zo erg is”?

Henk ervaart dat als een verwijt en roept: “Noem je dat negatief? Ga jij maar lekker door met die leerlingen de hand boven het hoofd te houden. Daar ligt juist het probleem”!

Jeannette loopt huilend de kamer uit.

Professioneler en effectiever is om een zegel in de “ik vorm” aan de orde te stellen en de verantwoordelijkheid voor het gevoel van ongeneogen bij jezelf te houden.

Bij geweldloze communicatie gaat dat als volgt:

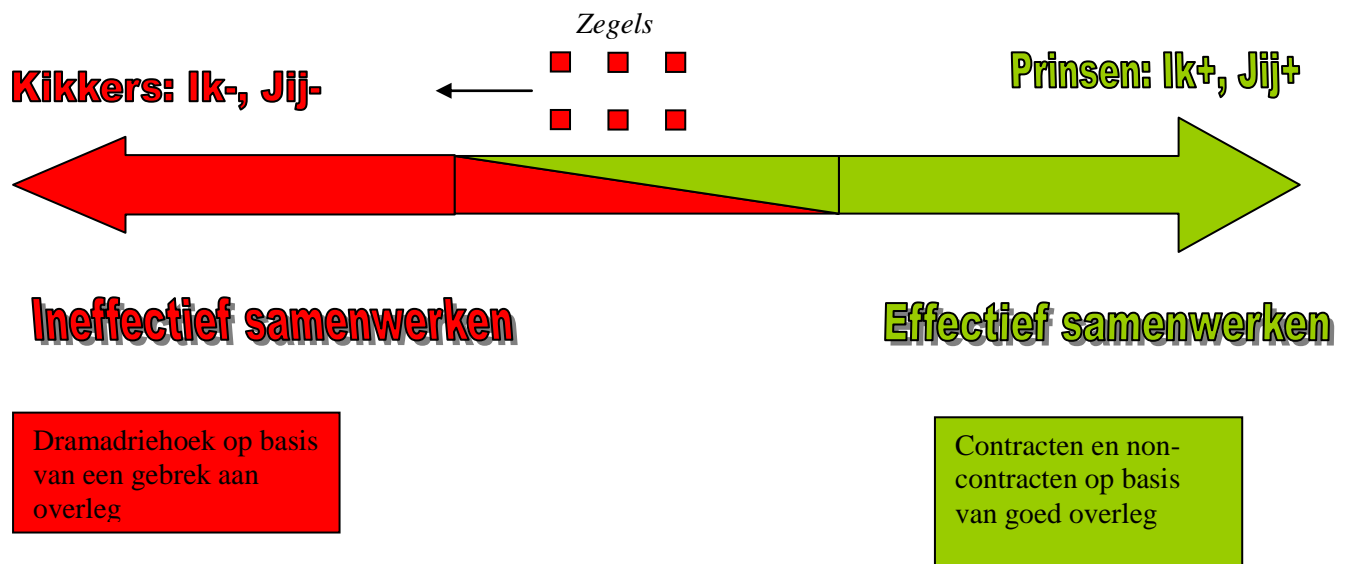
1. Benoem het gedrag.....
2. Zeg wat het bij jou oproept (zelfonthulling)
3. Toets je aannames
4. Zeg wat je liever wilt
5. Vraag de ander om dat te respecteren.

Jeannette

1. Jeannette zegt vriendelijk maar beslist: "Henk, als jij zulke uitspraken doet, voel ik me door jou aangevallen.
2. Daar word ik onzeker van." Ze onthult in dat geval iets over zichzelf. Dat kan niet ontkend worden door de ander.
3. Henk kijkt verbaasd en antwoordt: "O, sorry, ik had het niet over jou, ik waardeer juist wat je doet, ik ben er zelfs af en toe jaloers op, hoe jij met leerlingen omgaat."
4. Jeannette zegt vervolgens dat ze liever met Henk over hun visie op onderwijs wil praten
5. Met enige aarzeling komen zij tot een afspraak.

John zou eens een praatje kunnen maken met die medeleerling om te toetsen of zijn aanname: "Hij negeert me", klopt.

Het aan de orde stellen van zegels is dus het tegenovergestelde van het heimelijk sparen van zegels. Dat vereist een effectieve manier van communiceren. Als dat voor de betrokkene moeilijk is kan het sluiten van een non-contract met een probleemoplossende sanctie een hulpmiddel zijn om een escalatie te voorkomen.

Figuur 1: Effectieve en ineffektieve samenwerking

2.2.2. Dramadriehoek

De dramadriehoek is het resultaat van ineffektief communiceren. Bij de dramadriehoek is er geen sprake van een contract op basis van goed overleg. Er worden zegels gespaard tot het boekje vol is. Dan escaleert de realiteit.

Karpman, (1968) onderscheidt drie rollen bij ineffektieve communicatie die samen de dramadriehoek vormen.

- De Redder,
- De Aanklager
- Het Slachtoffer.

Deze rollen worden met een hoofdletter geschreven om ze te onderscheiden van echte redders, aanklagers of slachtoffers. Samen vormen zij een (negatieve) eenheid. Ze vullen elkaar aan en zijn complementair.

Definitie:

- Een Redder is iemand die zich pas prettig voelt als hij iemand kan Redden. Hij offert zichzelf ongevraagd op voor het welzijn van de ander. Dat geeft hem een goed gevoel. Hij is daardoor even van zijn kikkergevoel bevrijd. Een Redder denkt, voelt en handelt voor de ander zonder te toetsen of dat ook gewenst is. Door zijn hulp houdt hij de ander in de Slachtoffer rol. Hij plakt voor de ander een lekke fietsband in plaats van de ander te leren zijn band te plakken. Een Redder neemt ongevraagd de verantwoordelijkheid van een ander over en maakt zichzelf onmisbaar. Hij is een slechte coach omdat een effectieve coach juist de autonomie van de ander wil versterken zodat hij zich overbodig kan maken.

Luuk

Luuk zit sip voor zich uit te kijken nadat hij thuis een lang telefoongesprek met boze ouders heeft gevoerd. Zijn vrouw ziet dat en heeft met hem te doen. Ze is moe maar ondanks dat kookt zij iets lekkers voor hem. Hij raakt het eten echter nauwelijks aan. Als ze naar het waarom vraagt, zegt hij: "Mens, zeur niet zo!" Zijn vrouw plakt hoofdschuddend haar zegeltje en gaat 's avonds zonder iets te zeggen naar bed. Als Luuk boven komt houdt ze zich slapend.

- Een Slachtoffer is iemand die vanuit onmacht reageert. Het Slachtoffer doet alsof hij niets kan in de hoop dat een ander de verantwoordelijkheid overneemt. Daardoor wordt hij nooit alleen gelaten en is verzekerd van levenslange hulp.
Er kunnen twee soorten Slachtoffers worden onderscheiden:
 1. Het zielige Slachtoffer dat een appèl doet op de Reddersrol bij de ander.
 2. Het irritante Slachtoffer dat een appèl doet op de Aanklagersrol bij anderen.

Luuk

Af en toe heeft Luuk geen zin om met mensen te praten. Hij doet dan vervelend (irritant Slachtoffer) waarna mensen boos op hem worden (Aanklagen). Dan laten ze hem met rust, maar erg prettig voelt dat niet.

- Een Aanklager schept er genoeg in om een ander op fouten te wijzen om daar een positief gevoel van eigenwaarde aan over te houden. Er kunnen twee soorten Aanklagers worden onderscheiden:
 1. Aanklagers met kritiek op de regels en procedures.
 2. Aanklagers met kritiek op de persoon.

Luuk

Als Luuk te lang met het irritante gedrag van een leerling wordt geconfronteerd kan hij behoorlijk uitvallen. Zijn boekje met zegels is dan vol en hij schrikt van zijn eigen boosheid.

De bedoeling van mensen die vanuit de dramadriehoek reageren kan heel oprecht zijn. Zij zijn zich vaak niet bewust van de effecten van hun gedrag op anderen.

Een Redder denkt bijvoorbeeld dat, iets voor een ander over hebben, impliceert iets ongevraagd voor een ander doen. Voor een deel klopt dat ook, maar door teveel van het goede kan de ander zich betutteld gaan voelen. De communicatie wordt dan verbroken.

Luuk

Luuk heeft thuis ook wel eens gezegd dat hij het op zijn werk niet meer naar zijn zin had. Zijn vrouw is toen ongevraagd advertenties uit gaan knippen (Redder) waarop Luuk, gezien haar goede bedoelingen, niet van durfde te zeggen dat hij daar geen behoefte aan had. Na verloop van tijd kreeg zijn vrouw door dat Luuk de advertenties niet las. "Zoek het dan maar zelf uit" zei ze, (Aanklagen) waarop hij zich in de steek gelaten voelde (Slachtoffer).

2.2.3. Ineffectieve complementaire relaties

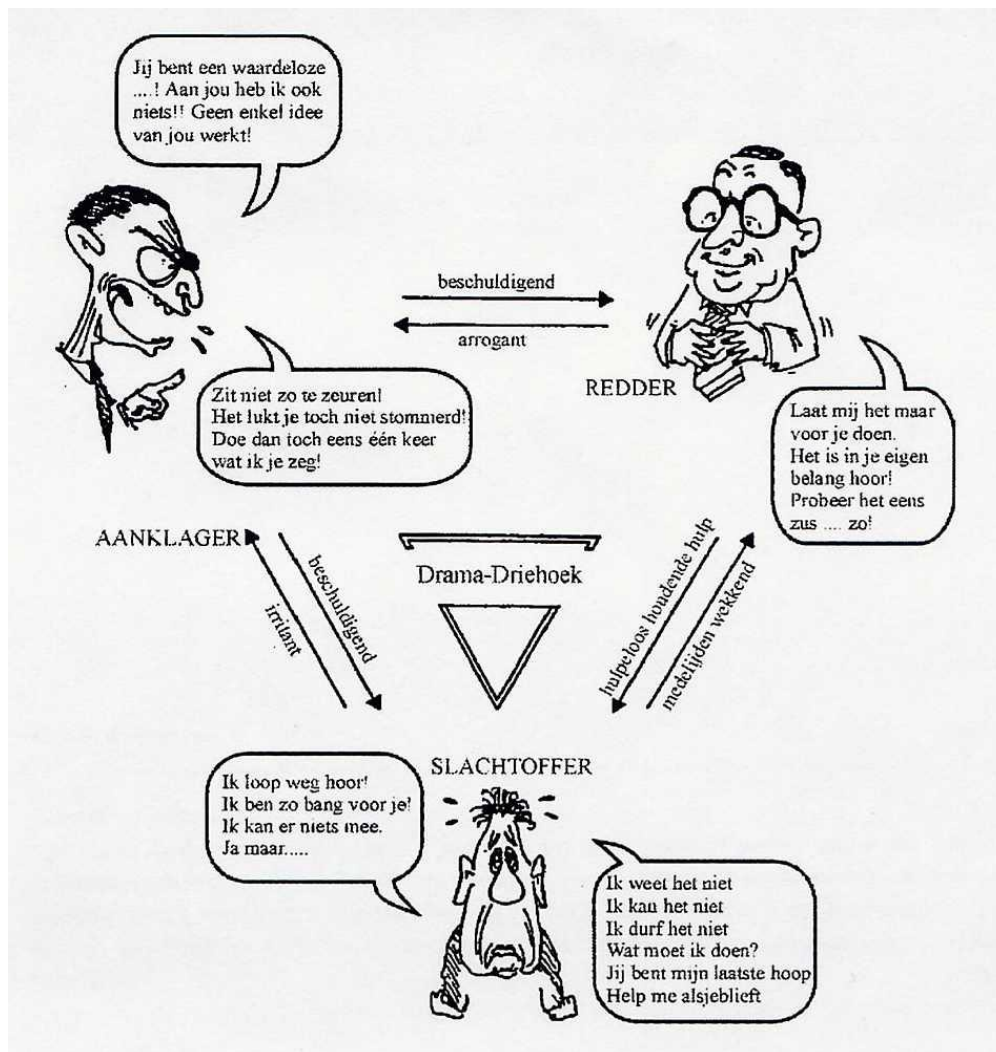
De 3 rollen in de dramadriehoek zijn symbiotisch van aard, dat wil zeggen dat de een niet zonder de ander kan:

- een Redder heeft een Slachtoffer nodig om te kunnen Redden,
- een Slachtoffer zoekt een Redder en
- een Aanklager voelt zich prettig als hij iemand die fouten maakt daarop kan wijzen.

Met behulp van deze drie rollen kunnen mensen hun vroegere aannames bevestigen.

In het boek *Mens erger je niet* (Berne, 1964) en in het boek *Games students play* (Ernst, 1972) worden psychologische spelen beschreven. Deze spelen kunnen worden gegroepeerd in Redder-spelen, Slachtoffer-spelen en Aanklager-spelen (Kouwenhoven, 1983).

Een Slachtoffer kan door een zielig spel, een aasje uitgooien in de hoop dat een Redder daarop ingaat. Berne beschrijft bijvoorbeeld het spel: *Arme ik, of Is het niet vreselijk*. De spelen worden genoemd naar uitspraken die kenmerkend zijn voor zo'n spel. Naast zielige Slachtoffers kennen we ook allemaal de irritante Slachtoffers. De "ja, maar".... zeggings, of, zij gooien een aasje uit voor de Aanklagers. Het moment dat zij beet hebben ontstaat er een discussie waarin de zegels kunnen worden verzameld. Als het boekje vol is zegt het Slachtoffer: "Wat heb ik aan zo'n waardeloze leraar. Het Slachtoffer wordt Aanklager en de Reddende leraar wordt nu zelf Slachtoffer en meldt zich overspannen bij de huisarts. Die kan zich vervolgens weer opstellen als Redder ("ik schrijf u rust voor"), als Aanklager ("was dan ook iets eerder bij me langs gekomen") of als Slachtoffer ("Ik zou het ook niet meer weten"). Het psychologisch spel wordt gespeeld om vroegere scriptbesluiten in stand te kunnen houden.

Figuur 2: De dramadriehoek (Karpman, 1968)

2.2.4. Scriptbesluiten

Het sparen van zegels en het innemen van een van de rollen van de dramadriehoek kan het onderwijs doel in belangrijke mate ondermijnen. De vraag is dus: waarom gedraagt het ene kind zich lastig en is er geen land mee te bezeilen en waarom doorloopt het gaat het andere kind moeiteloos het onderwijsprogramma?

Daarbij kunnen drie factoren een rol spelen:

1. Individuele, psychologische factoren,
2. Relationele, communicatieve factoren,
3. Culturele of systeem factoren.

Individuele, psychologische factoren spelen bijvoorbeeld een rol als een kind in zijn opvoeding conclusies trekt die de rest van zijn leven van invloed blijven. Dat wordt een scriptbesluit genoemd. Negatieve scriptbesluiten leiden tot een negatief zelfbeeld, een negatief beeld van anderen of een negatief beeld van de wereld waarin we leven. Dergelijke scriptbesluiten hebben een inperkend effect op de groei en ontwikkeling van het kind. Daardoor wordt het vroegere negatieve besluit alsmäär bevestigd tot het een overtuiging is geworden.

Patrick

Patrick heeft vroeger schaken geleerd van zijn vader. Af en toe liet vader hem ook winnen. Dat vond vader leuk en Patrick ook. Totdat Patrick echt ging winnen. Toen had vader ineens geen tijd meer om te schaken.

Toen besloot Patrick om zijn vader te laten winnen. Dit bleek te werken: zijn vader had weer tijd en beiden genoten. Vader van zijn succes en Patrick van de aandacht. Maar Patrick betaalde wel een prijs: hij leerde niet om succesvol te zijn.

De conclusie van Patrick was: "Als ik succes heb laten mensen me in de steek". Zijn scriptbesluit is: "Ik zorg ervoor dat andere mensen van mij winnen dan accepteren ze mij tenminste".

Op school is het opvallend hoe vaak hij verliest en hoe onzeker hij zich voelt als hij een voldoende haalt. Patrick heeft geen last van faalangst maar van succesangst. Zie je wel, denkt hij: ik kan het toch niet. Hij plakt mislukkingzegels tot zijn boekje vol is. Dan houdt hij het voor gezien, begint aan een andere opleiding waarna de cyclus zich herhaalt.

In plaats van prins gaat hij zich steeds meer kikker voelen.

Schoolprestaties zijn mede gebaseerd op scriptbesluiten.

Een scriptbesluit is dus het beste besluit wat een kind, gegeven de vroegere omstandigheden, kon nemen. Patrick had als kind zijn vader nodig en zocht een slimme manier om het contact met zijn vader in stand te houden. Hij liet zijn vader winnen. Een scriptbesluit is dus een overlevingsbesluit dat vroeger effectief was. Pas later, als de omstandigheden veranderen en het scriptbesluit wordt niet herzien, kan dit zich tegen iemand keren.

Evelien

De ouders van Evelien hadden een winkel. Toen de zaak werd verbouwd, hadden haar ouders het zo druk dat ze er een week te laat achterkwamen dat Evelien jarig was geweest. Wat ze ook zeiden, Evelien wist het nu zeker: "Ik hoor er niet bij."

Nu plakt Evelien zegels als zij vindt dat anderen haar negeren. Dat kan zijn na een vergadering als haar opmerkingen niet in de notulen staan of als ze niet gegroet wordt op de gang. Haar zegelboekje is snel vol waarna zij denkt: "Als ik er toch niet bij hoor dan kan ik net zogoed vertrekken". Zij komt

met een burnout thuis te zitten. Als haar werkgever niet snel genoeg contact met haar opneemt herhaalt de negatieve cyclus zich.

Als zij haar werk hervat is haar boekje nog steeds vol en binnen een week zit ze weer thuis.

Daarna volgt Evelien een reïntegratietraject, waarbij zij zich bewust wordt van haar scriptbesluiten en van haar zegels. In een gesprek voorafgaand aan werkhervatting stelt ze haar ongenoegen aan de orde. De directie toont begrip en steunt haar. Door dit inzicht eigen aandeel kan zij een nieuwe ziekmelding voorkomen. Zelfs bij het boodschappen doen zegt zij tegen de caissière dat zij geen zegels meer spaart..

Roland

Toen Roland 12 jaar was kreeg hij Stratego voor zijn verjaardag. De eerste keer verloor hij al na drie zetten van zijn broer. Hij voelde zich dom en wilde nooit meer Stratego spelen. Nu kan hij op zijn werk in een discussie niet tegen zijn verlies. Hij kent heel veel feiten omdat hij bang is dat anderen erachter komen dat hij iets niet weet. Iedere keer als hij iets niet weet plakt hij een zegel en denkt: “zie je wel ik ben dom.

Zijn studie heeft hij cum laude afgemaakt. Maar, als anderen zeggen dat hij iets goed doet glimlacht hij en denkt: “als je mijn broer zou kennen zou je dat niet zeggen”.

Scriptbesluiten hebben betrekking op:

- Zichzelf: variërend van: ik ben niet OK (kikker) tot ik ben wel OK (prins)
- Anderen: variërend van: de ander is ook niet OK, of juist wel OK.
- Het systeem (de groep, het gezin, het werk, de maatschappij) waar we onderdeel van uit willen maken: variërend van: het deugt of het deugt niet.

Op basis van een scriptbesluit richt iemand zijn leven in. Hij kiest een opleiding en een beroep die daarbij passen en een partner die zijn besluiten zal bevestigen. Daardoor groeit een scriptbesluit steeds meer uit tot een overtuiging. Deze overtuiging kan leiden tot:

- Een winnaars script,
- Een verliezers script,
- Een non-winnaars script.

Niemand is in alle opzichten een winnaar of een verliezer. Vaak is dat situatiegebonden: de een is succesvol in de klas, de ander in het gymnastieklokaal en de volgende op het schoolplein.

Veel leerlingen, maar ook leraren, zijn zich niet van hun scriptbesluiten bewust. Het gevaar bestaat dat scriptbesluiten opnieuw worden nageleefd.

Een non-contract kan bijdragen aan het corrigeren van negatieve scriptbesluiten en leiden tot een positief zelfbeeld, een positief beeld van anderen en een positief beeld van de wereld waarin wij leven.

3. Effectieve communicatie

3.1. Contracten

Samenwerken heeft een veel grotere kans op succes als de partijen in goed overleg zowel hun gemeenschappelijke doelstellingen als hun bijdragen daartoe formuleren. Dergelijke contracten kunnen impliciet of expliciet zijn, geschreven of ongeschreven. Dat maakt verder weinig uit, als het voor beide partijen maar duidelijk is wat zij zijn overeengekomen. Met een contract worden de wederzijdse belangen behartigd, vooral daar waar de belangen tegenstrijdig zijn.

In TA termen: een contract is een middel om samenwerking te bevorderen en voorkomt dat de partijen in de dramadriehoek terechtkomen en met een negatief gevoel de relatie beëindigen.

In de meeste contracten wordt geformuleerd wat het doel is en op welke wijze dat doel bereikt zal worden. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen:

1. sociale, gedragsmatige contracten zoals: een contract wie welke taak in het huishouden zal verrichten, een contract met jezelf om af te vallen, een contract om een keer per week met iemand iets aan sport te gaan doen, enz.
2. autonomiecontracten: zoals: “ ik wil meer mijn gevoelens uiten, makkelijker contact leren leggen, me assertiever opstellen”.
3. algemene contracten zoals: de afspraken die in een groep worden gemaakt hoe met elkaar om te gaan. De schoolregels of de huisregels zijn algemene contracten.

In de meeste sociale situaties kan worden volstaan met contracten die doelgerichte van aard zijn. Echter in complexe samenlevingsverbanden is het ook vaak nodig om expliciet af te spreken welk gedrag zal worden nagelaten. Dat is belangrijk als het gaat om gedrag waarmee het beoogde doel juist kan worden ondermijnd. Dergelijke contracten worden ook wel non-contracten genoemd.

Een contract is een middel om samenwerking te bevorderen en voorkomt dat de partijen in de dramadriehoek eindigen.

3.2. Tolereren, disciplineren of negeren?

Veel docenten vragen zich af welke strategie zij het beste kunnen gebruiken als een leerling zich niet aan het leercontract houdt.

Disciplineren, tolereren of negeren zijn de meest voor de handliggende strategieën. Zij komen overeen met de fysiologische stress reacties:

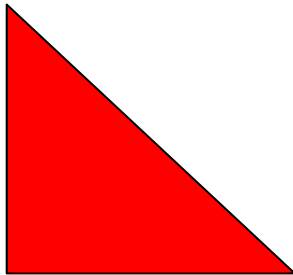
De fight reactie (Aanklager): Ik ben de baas, jij moet gehoorzamen.	De Ik+, Jij- positie
De flight reactie (Redder): het gaat om jou en niet om mij. Ik zal je helpen.	De Ik-, Jij+ positie
De freeze reactie (Slachtoffer) ik doe niets, noch voor mezelf, noch voor jou.	De Ik-, Jij- positie

Deze stress reacties zijn in onze genen verankerd. Vandaar dat we dit de menselijke reacties noemen. Maar de vraag is of het ook professioneel is.

Paul McCold en Ted Wachtel (2000) beschrijven een sociale discipline matrix, toegepast op scholen: Links boven zetten zij de repressieve scholen, links onder de depressieve, laissez faire scholen en rechts onder de tolerante scholen.

Repressieve scholen

(Disciplineren (flight: Ik+, Jij-. Positie van de Aanklager)

Depressieve scholen

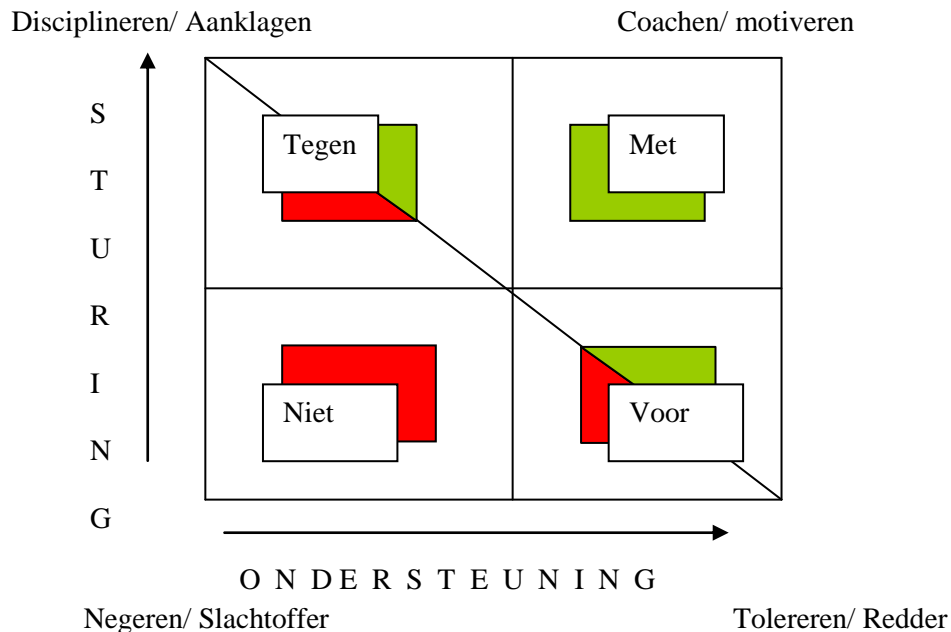
Negeren (freeze: Ik-, Jij-. Positie van het Slachtoffer)

Vrije scholen

(Tolereren (flight: Ik-, Jij+. Positie van de Redder)

Figuur 3: Indeling van scholen op basis van stress reacties

Hun kwadrant wordt gevormd door op de verticale as de mate van sturing weer te geven en op de horizontale as de mate van ondersteuning. Uiteraard zou de beste strategie zijn die van hoge sturing in combinatie met een hoge ondersteuning. Maar, door de gespaarde zegels, het opgelopen ongenoegen, wordt die weg steeds moeilijker naarmate een leertraject langer duurt. Dus kiezen docenten meestal uit een van de drie overige opties: disciplineren (hij eruit of ik eruit), tolereren (dat moet toch kunnen?) of negeren ("Tijdens mijn lessen merk ik niet dat hij vervelend doet").

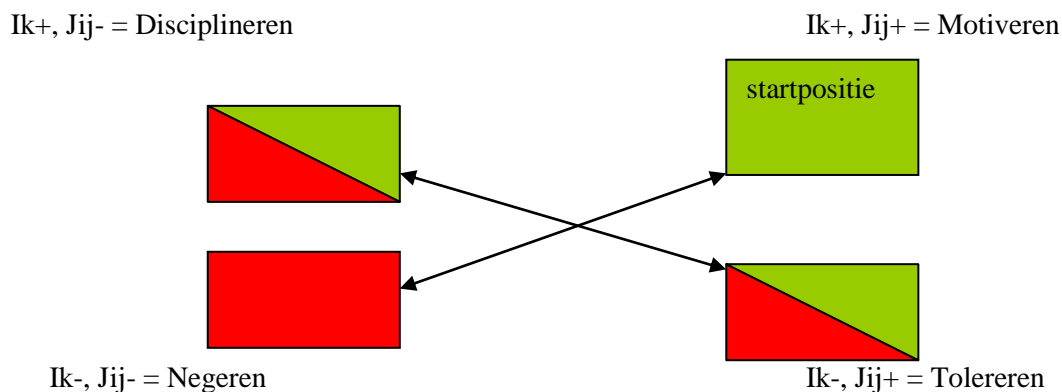
Figuur 4: Sociale discipline matrix van Mc.Cold en Wachtel, 2000

3.3. Motiveren als vierde optie

Een nieuwe klas, een nieuwe school, een nieuwe collega. In het begin ziet dat er veelbelovend uit. Maar na verloop van tijd verslechtert de relatie en verschuift men steeds meer van Ik+, Jij+ naar Ik-, Jij-. Halverwege dat continuüm van (zie figuur 1 op pagina 8) realiseren mensen zich dat. Er zijn de nodige zegels geplakt en de vraag is: "Hoe nu verder?"

Mensen staan hier op een kruispunt. Er zijn verschillende wegen:

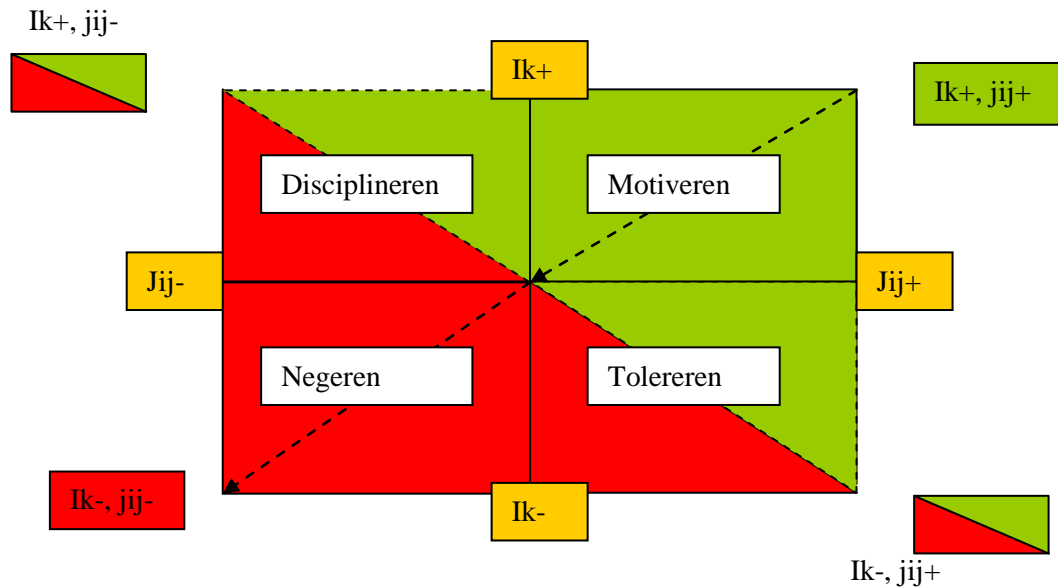
- Rechts af:: Jezelf in de plus houden en de ander verwijten maken. Dat eindigt in de Ik+, Jij- positie. Dit is de Aanklagerpositie. Vanuit deze positie gaan docenten disciplineren. Deze positie heeft 50% kans van slagen. Mislukt het en loopt het ongenoegen op dan escaleert de docenten of de leerlingen met agressie.
- Rechtdoor: die route eindigt in: Ik-, Jij-. De Slachtofferpositie waarin van geen van tweeën nog iets te verwachten is. Dit is de positie van waaruit men overgaat tot negeren: "Ik zit mijn tijd wel uit..." zei een docent die nog 12 jaar "moest". Vanuit deze positie zijn beiden kansloos.
- Links af:: Ik-, jij+. De Redderspositie van waaruit men zich opoffert voor de ander. De positie die bij tolereren past. Ook hier 50% kans van slagen. Mislukt het dan ontstaan er depressies, burn out, ziekmeldingen, of zich onttrekken aan het onderwijs. "OK jongens en meisjes, als jullie mij een lul vinden als leraar, zeg het dan maar". Deze leraar laat zich afzeiken en wordt steeds meer depressief.
- De weg terug: Hoe zijn we ooit succesvol begonnen en wat is er misgegaan? Dat is de enige route die leidt tot motiveren vanuit een positieve Ik+, Jij+ relatie. Maar daarvoor is zelfinzicht nodig, tact, respect, kijken naar je eigen aandeel, excuus maken, schade herstellen en de relatie weer goed maken. Dat is de positie die ook kan worden bereikt door het regelen van een probleemoplossende sanctie. De kans van slagen is hier, mits professioneel uitgevoerd, bijna honderd procent.

Figuur 5: De 4 pedagogische strategieën

Deze 4 posities kunnen worden weergegeven in de OK- Corral (Ernst, 1971). Een corral is een vak met palen en hekken waarin koeien bij elkaar gehouden worden. Door de verticale as Ik+, Ik- , te kruizen met de horizontale as Jij+, Jij- ontstaat er een kwadrant met vier vlakken zoals weergegeven in figuur 6.

In de rode driehoek worden de zegels verzameld. Er is sprake van vermijdingsgedrag. Hoe meer zegels men heeft, hoe verder de betrokkene zich in een van de hoeken van het kwadrant gedreven voelt, hoe meer men gaat zoeken naar mogelijkheden om aan de relatie of de benarde situatie te ontsnappen.

Figuur 6: OK Corral, Ernst, 1971

Berne onderscheidt daar drie manieren om aan de negatieve situatie te ontsnappen. In de TA literatuur worden dat escape hatches genoemd (Holloway, 1973). Daarbij gaat het om de vraag: “Als het mij niet langer lukt om de situatie vol te houden dan kan ik altijd nog:”

- Agressief worden vanuit de Ik+, Jij-: positie. Het script eindigt dan in de gevangenis.
- Mezelf iets aandoen vanuit de Ik-, Jij+ positie. Het script eindigt in het ziekenhuis of vroegtijdig op het kerkhof.
- Gek worden vanuit de Ik-, Jij- positie. Het script eindigt dan bij de psychiater of in het psychiatrisch ziekenhuis omdat men noch van zichzelf, noch van een ander meer iets verwacht.

3.4. Het probleem: rood denken

In de OK-Corral en in de sociale discipline matrix, zijn een rode en een groene driehoek te onderscheiden.

Vanuit de rode driehoek denkt en handelt men vanuit de dramadriehoek. De groene driehoek geeft het gebied aan van waaruit men effectief communiceert.

De bedoeling van het werken op basis van contracten is, docenten en leerlingen die vanuit de rode driehoek reageren bewust te maken van de mogelijkheden om vanuit de groene driehoek te reageren.

Contracten en non-contracten kunnen worden toegepast in alle situaties waarin mensen met elkaar een positief doel willen bereiken. In een ziekenhuis is dat: gezond worden, in de maatschappij: een veilig leven kunnen leiden en op school: het eindexamen halen.

Als de gemeenschap eenvoudig en overzichtelijk is gestructureerd, dan kan het doel vaak bereikt worden op basis van, het algemene contract (de schoolregels) en het huiswerk als vorm van een individueel contract.

Maar, als het om complexere situaties gaat met grote aantallen leerlingen met diverse achtergronden, dan ontstaan er conflicterende verwachtingen. De ene groep kan zich ten opzichte van een andere groep in een niet-OK positie gedrongen voelen. Wat de een onder samenwerken verstaat is voor de ander heel iets anders. Conflicten kunnen aanleiding zijn om verder het rode gebied in te verglijden. Op den duur lijkt er geen oplossing meer mogelijk. Jij eruit of ik eruit. Als jij mij bedreigt ga ik me verdedigen. De relatie escaleert en een ieder bevestigt zijn scriptbesluiten: “Zie je wel.....”. We speken dan van ondermijnd gedrag. Ondermijnd in de zin van: saboteren van het bereiken van het doel van zichzelf, de ander of van de school als geheel.

In schoolsituaties sturen we na een aantal waarschuwingen iemand van school. Dat heet een disciplinerende maatregel. Maar, er is wel een leerplicht en dus een recht op onderwijs. Dus komen leerlingen weer terug of verdwijnen in een ander systeem waar zij opnieuw hun vroegere scriptbesluiten kunnen bevestigen. Ook docenten krijgen door dit soort escalaties steeds minder fiducia in het schoolsysteem omdat dergelijke leerlingen “toch niet gemotiveerd zijn”. Uiteindelijk blijkt dat de leraar zelf niet meer gemotiveerd is. Hij zoekt naar oplossingen binnen het rode gebied. Uiteindelijk meldt zich ziek (Ik-, Jij-) en bevestigt daarmee mogelijk zijn eigen scriptbesluit.

3.5. De oplossing: groen denken

In de psychiatrie is met succes ervaring opgedaan met het terugdringen van agressie met behulp van non-contracten. In een aantal instellingen is het agressieniveau onder ernstig gestoorde patiënten teruggebracht tot nul (Kouwenhoven, 1985).

Aanvankelijk werden vooral non-agressiecontracten afgesloten. Later bleek dat ook andere vormen van destructief gedrag zoals weglopen, spijbelen, gebruik van alcohol, drugs, suïcidaal gedrag, in de war raken, enz. goed met non-contracten waren te voorkomen.

Kenmerkend voor het werken met non-contracten zijn de probleemoplossende sancties die uitgevoerd moeten worden door degene die het contract verbreekt. Er wordt in dat geval dus niet vanuit het rode gebied gestraft maar er wordt groen denken en handelen aangeleerd. Want leerlingen zijn niet op school gekomen om gestraft te worden maar om iets te leren. Zowel de leerling als de docenten als de klasgenoten zijn van de aard van de sanctie op de hoogte. Bij een contractbreuk ontstaat dus geen discussie meer wie wat gaat doen om de schade te herstellen. Die discussie is al gevoerd in de vorm van een overleg toen het contract werd afgesloten, dus voordat er sprake is van een crisissituatie. Een contract zonder sanctie is meer een toezegging, een belofte of een gentlemen's agreement. Immers, als een van de partijen zijn afspraak niet nakomt dan blijft er voor de ander niets anders over dan kwaad te worden. Dat motiveert de ander nog minder om de afspraak alsnog na te komen omdat de relatie verstoord raakt.

Met het regelen van de probleemoplossende sanctie kunnen leerlingen na het overtreden van een contract hun plek in de gemeenschap weer innemen.

Leerlingen die na het overtreden van hun non-contract weigeren hun van tevoren overeengekomen sanctie te regelen, plaatsen zichzelf buiten de gemeenschap. Zij besluiten daar dan ook zelf toe en hebben de gelegenheid ieder moment terug te keren als zij bereid zijn alsnog hun sanctie te regelen.

Kenmerkend voor het werken met non-contracten zijn de probleemoplossende sancties.

De doelstelling die bij non-contracten en de daarbij passende sancties voor ogen staat is:

- Bij ondermijnd gedrag dient de persoonlijke relatie tussen leraar, de leerling en de klasgenoten in stand en werkbaar gehouden te worden (Ik+, jij+, zij+).
- Bij ondermijnd gedrag dient de relatie zodanig geïntensiveerd te worden dat niet alleen de materiële en emotionele schade wordt hersteld, maar ook het achterliggende probleem wordt opgelost en wel zodanig dat de kans op herhaling wordt verminderd. Niet vanuit discipline maar ook vanuit het nemen van de eigen verantwoordelijkheid.

Watzlawick (1974) beschrijft in zijn boek “Het kan anders” gelijksoortige interventies.

Ook Watzlawick vindt dat “meer van hetzelfde” oplossingen het probleem alleen maar groter maken. Als straf niet helpt dan helpt meer straf ook niet. Hij noemt dat oplossingen van de eerste orde. Een leerling is op den duur niet langer op school te handhaven omdat de leraar steeds meer oplossingen

van de eerste orde toepast. Hij laat zich als docent mogelijk uitlokken tot gedrag waarmee de leerling zijn scriptbesluit kan bevestigen.

Daniël

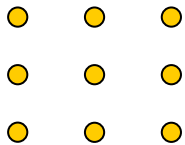
Daniël komt iedere dag te laat op school. Als straf moet hij de volgende dag een half uur eerder komen. Maar dat is nu net zijn probleem. Hij komt dus weer te laat. Uiteindelijk ontstaat de wet van “meer van hetzelfde”. Halverwege het schooljaar is het zover dat Daniël de komende 4 maanden iedere dag een half uur eerder moet komen.

De docent gaat steeds meer straffen. Maar het effect van die straf is uiteindelijk nihil. Het resultaat is dat de relatie verslechtert en de leerprestaties daardoor afnemen. Beiden nemen elkaar niet meer serieus: De ik-, jij- positie.

De door Watzlawick voorgestelde “oplossingen van de tweede orde” hebben precies het tegenovergestelde effect. De impasse wordt erdoor opgeheven. Deze oplossingen vallen buiten het referentiekader (script) van de leerling.

Watzlawick illustreert dat met de volgende opdracht:

“Verbindt alle negen punten met 4 rechte lijnen zonder het potlood van het papier te halen”. Dit lukt niet tenzij men zoals in het figuur buiten het referentiekader stapt. Dan is de oplossing heel simpel.

De meeste mensen reageren bij het zien van de oplossing met: “O, ik wist niet dat dat mocht”, waarmee ze te kennen geven dat zij zichzelf in hun mogelijkheden hebben beperkt door zich aan spelregels te houden die zij impliciet als afgesproken hebben beschouwd. Ze hebben hun eigen gezichtsveld beperkt.

Sancties van de eerste orde volgen dezelfde impliciete spelregels.

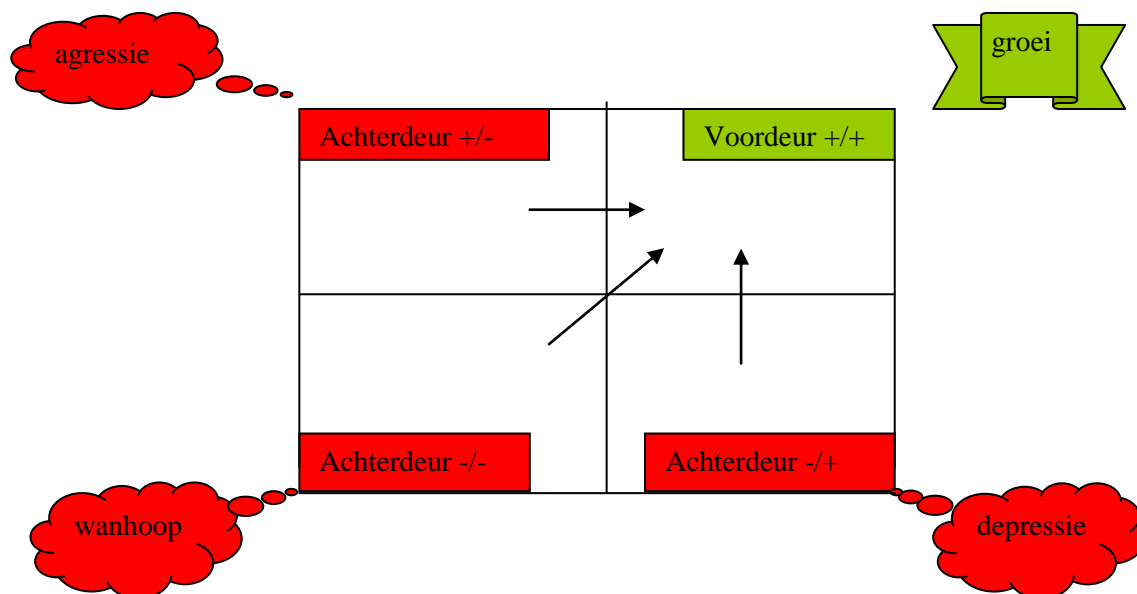
Probleemoplossende sancties van de tweede orde gaan in op de achterliggende behoefte, zijn scriptcorrecterend van aard en bevorderen het bereiken van het gestelde leerdoel. Maar, door onze eigen scriptmatige beperkingen zijn zij vaak moeilijk te bedenken. Helemaal als er sprake is van een escalerende situatie waarin emoties een belangrijke rol spelen. In plaats van een leerling wegsturen zou langer op school blijven dus meer voor de hand liggen. Maar hoe doe je dat?

3.6. Non-contracten en probleemoplossende sancties: van rood naar groen denken

Zolang de leraar en de leerling zich in het Ik +, Jij + kwadrant bevinden kan worden volstaan met opleidingscontracten met een positieve doelstelling. Dat heet dan het leerplan, het persoonlijk plan, het plan van aanpak e.d. Niemand gaat ervan uit dat dit zal mislukken. Maar, naarmate het aantal zegels groeit vindt er steeds meer een verschuiving naar de rode gebieden plaats. Bij de een gebeurt dat snel, soms na 10 minuten, bij een ander gaat dat heel langzaam en kan het jaren duren voor het boekje vol is.

Om te voorkomen dat men door een van de rode achterdeurtjes uit de OK Corral stapt en de relatie verbreekt is het handig om vooraf afspraken te maken over wat men na zal laten. Het is dan tevens belangrijk om af te spreken hoe men weer in het groene, werkbare gebied terecht kan komen. Het maken van afspraken over het nalaten van gedrag is vergelijkbaar met het sluiten van de achterdeurtjes. De probleemoplossende sanctie is dan de manier om een voordeurtje weer te openen zodanig dat het leerproces weer voortgang kan vinden.

De sanctie is bedoeld om samenwerkingsrelatie die naar een van de negatieve kwadranten is verschoven, weer naar het groene kwadrant over te hevelen.

Figuur 7: Voor- en achterdeurtjes

Het sluiten van de achterdeurtjes maakt de kans op het bereiken van het onderwijsdoel, zoals geformuleerd in het positieve contract, aanzienlijk groter.

Als bovendien wordt afgesproken dat het verbreken van het non-contract als consequentie heeft dat men een handeling zal verrichten die ertoe leidt dat de relatie weer in de Ik+, Jij+ kwadrant terecht komt, dan ontstaat er een werkzame situatie, wat er ook gebeurt. Of de leerling is constructief bezig met het realiseren van zijn doel, of als de leerling dat ondermijnt zal hij iets moeten doen waardoor hij via het regelen van zijn sanctie het doel alsnog bereikt.

Anika

Anika is docente en komt terug van de kerstvakantie. Zij heeft een klas waarin 5 hyperactieve leerlingen zitten die niet naar anderen luisteren en overal tussendoor praten. Het gevolg is dat de hele klas door elkaar heen roept en er geen zinnig gesprek te voeren valt. Zij merkt zelf ook dat deze klas haar veel energie kost.

Op de eerste dag na de vakantie stelt zij dat aan de orde en zegt: "Jongens ik weet niet hoe het voor jullie is maar ik word hier doodmoe van. Jullie willen toch ook graag dat als je iets zegt dat anderen daarnaar luisteren?"

Dat wordt beaamd. Iedereen heeft er in meerdere of mindere mate last van.

OK zegt Anika: "Ik stel voor dat we de volgende afspraak met elkaar maken."

- *We praten niet door elkaar heen (Achterdeurtje sluiten).*
- *Wie dat toch doet krijgt een waarschuwing. (Sanctie van de eerste orde).*
- *Als iemand in een les drie keer een waarschuwing heeft gekregen dan mag je weer meepraten als je eerst de klas trakteert op iets lekkers wat je thuis zelf hebt gemaakt. Jullie hebben toch ook wel zin in iets lekkers? (Sanctie van de tweede orde).*

Iedereen gaat akkoord met deze afspraak. Maar, zegt de docente, dan heb ik nog een toevoeging.

"Jullie letten erop of iemand door de ander heen praat. Dan kan ik me met de inhoud van de les bezig houden".

In dit voorbeeld is een soort "double bind" relatie gecreëerd die altijd positief werkt, tenzij men zich aan de school onttrekt.

Anika zorgt goed voor zichzelf. Zij gebruikt haar eigen gevoelens als signaal dat zij zo niet verder wil. Haar zegelboekje was al aardig vol. Als zij langer had gewacht dan had zij haar volle boekje in kunnen wisselen door de leerlingen die storen eruit te sturen of straf te geven. Zij gaat dan sturen en vervalt dan in disciplineren. Zij had ook kunnen kiezen voor steunen en aparte gesprekken met de drukke

leerlingen kunnen gaan voeren met de vraag: “wat is er aan de hand en wat kan ik als docente doen zodat jij niet meer door een ander heen praat?” Maar door zoveel te tolereren laat ze over zich lopen. Verder valt op dat de leerlingen verantwoordelijkheid leren dragen voor elkaar. Als er toch door elkaar heen wordt gepraat dan kan de docente er ook voor kiezen om niet de betreffende leerling, maar de hele klas aan te spreken: “Hé jongens hoe zit dat? Ik merk dat er toch iets niet klopt aan de afspraak. Jullie zouden elkaar daar toch op aanspreken”?

Anika

Na een week merkt Anika dat op het schoolplein bondjes zijn ontstaan tussen leerlingen die achteraf gezien niet bereid zijn om de medeleerlingen te confronteren omdat zij loyaal zijn met de drukke, populaire leerlingen en bang zijn hun vriendschap kwijt te raken. Zij zien het als verraad en als niet solidair zijn

In de discussie gaat Anika hier verder op in en stelt de klas de vraag: “Wanneer laat je nou iemand in de steek? Door iemand niet of juist wel te confronteren”? Dan gaat het gesprek over rekening houden met elkaar, elkaar accepteren maar ook over grenzen bewaken en elkaar ondersteunen in het bereiken van de doelstelling. Dat maakt veel duidelijk. Het thema is zorgen voor elkaar. Iedereen is daartoe bereid. Een ieder doet dat op zijn manier. De een confronteert in de klas de ander achteraf. Uiteindelijk confronteren de drukke leerlingen elkaar. Zo kunnen zij toch hun energie en spontaniteit kwijt.

Sinds die tijd is het rustiger in de klas, er wordt nog regelmatig gewaarschuwd, maar van een traktatie is het nog niet gekomen.

Bij het werken met een probleemoplossende sanctie heeft de leerling zelf de oplossing (en de eer) in handen.

Bij het overtreden van het contract staat de leerling voor de keuze of hij wel of niet zijn sanctie zal regelen. Niet regelen betekent dat iemand zijn plaats in de klas tijdelijk heeft verloren. Wel regelen betekent dat de leerling zichzelf rehabiliteert en dat doet via een positieve handeling. Bij het werken met een probleemoplossende sanctie heeft de leerling zelf de oplossing in handen. Hij is autonoom. Niet hij wordt afgewezen zoals bij straf. De leerling is aan zet zolang hij zijn sanctie niet heeft geregeld.

Uiteraard houdt de leerling de mogelijkheid om van school te vertrekken. De docent kan in de OK positie blijven door permissie te geven om weer terug te komen als de leerling bereid is om alsnog zijn sanctie te regelen..

Zelf beslissen om van school te veranderen is minder traumatiserend dan weggestuurd te worden. Ook de docenten en de medeleerlingen zullen op deze manier minder last hebben van onmachtgevoelens. Zij hebben een reële oplossing geboden. Het is aan de leerling om daar al dan niet gebruik van te maken.

3.6.1. Soorten non-contracten

Klassikale mondelinge non-contracten

Bij een klassencontract gaat het om de vraag: “Hoe gaan we in de klas met elkaar om en wat doen we om het voor elkaar leerbaar te houden”.

Klassikale non-contracten kunnen simpel van aard zijn zoals het “niet door elkaar heen praten” contract van Anika. Daarvan zijn vele varianten te bedenken.

Klas 3c:

Deze lastige klas haalt veel onvoldoendes bij wiskunde. Als sanctie van de eerste orde moet iedereen met een onvoldoende een uur nablijven. De docent zit daar dan met bijna de hele klas.

Dan stelt de docent een non-contact voor en zegt: “OK, jongens en meisjes, ik merk dat ik het zat ben om jullie op deze manier nog les te geven. Ik zie er tegenop en vindt het niet leuk zoals we met elkaar omgaan. Ik merk dat jullie mijn les ook niet zo leuk vinden gezien het grote aantal onvoldoendes”. De klas beaamt dat. Vervolgens stelt de docent het volgende voor: iedereen die de volgende keer een onvoldoende haalt bakt een taart om het weer goed te maken. Dat lijkt me leuk en lekker. De klas is verbaasd en had een hele andere straf verwacht. De eerstvolgende keer zijn er vier onvoldoendes en worden er vier taarten gebakken. Als drie weken later er weer een proefwerk is haalt iedereen een voldoende.

Individuele mondelinge non-contracten

Bij een individueel contract gaat het niet om het gedrag van de hele klas maar om het individuele gedrag van een leerling.

Joost

Joost zit voortdurend op een stoel te wippen (op twee poten). De docent irriteert zich daaraan en blijft waarschuwen zonder veel succes. Vervolgens zegt de docent: “De eerstvolgende keer dat je het weer doet kun je kiezen: of je schrijft strafregels (eerste orde) of je maakt een tekening van jezelf op een stoel die op alle vier de poten staat (tweede orde)”.

Joost wipt weer met zijn stoel en kiest voor het regelen van de tweede sanctie. De volgende dag heeft hij een prachtige tekening gemaakt op zijn computer. Resultaat: Hij is er heel trots op en laat het aan iedereen zien. Hij krijgt zijn aandacht nu niet op een negatieve maar op een positieve manier. Daarna heeft hij zelden meer gewipt.

Anouk

Anouk heeft veel behoefte aan aandacht. Ze begint in de klas dan te schreeuwen met als gevolg dat de docente ook harder gaat praten.

Dan stelt de docente de volgende afspraak voor:

Ieder ochtend of middag dat je niet geschreeuwd hebt krijg je een kruisje. Bij 10 kruisjes gaan we iets gezelligs doen, bijvoorbeeld samen thee drinken na schooltijd. Dat vind ik als docente leuk en jij vindt dat ook heel leuk. Iedere keer als je wel schreeuwt in de klas, lever je 5 kruisjes in. Je moet dit wel zelf bijhouden, dan kan ik me met de les bezig houden.

Gevolg: er wordt bijna iedere week thee gedronken. Ook bij de andere docenten verdwijnt het storende gedrag omdat Anouk heeft leren denken en handelen vanuit het groene gebied.

Individuele schriftelijke non-contracten

Lastiger zijn de individuele non-contracten waar psychologische factoren een rol spelen waar de leerling zich niet van bewust is. In dat gevoel moet een non-contract met de nodige zorgvuldigheid worden opgesteld.

Dat is bijvoorbeeld het geval bij een leerlingen met individuele gedragsproblemen.

Evelien

Evelien heeft thuis veel problemen en heeft de neiging daar met klasgenoten over te praten. Die voelen zich daardoor belast in die zin dat zij geïrriteerd raken of juist de neiging hebben om Evelien te gaan Redden.

Om een escalatie te voorkomen krijgt zij een begeleider toegewezen. Deze leerlingbegeleider stelt als eerste aan de orde dat het de bedoeling is dat Evelien haar problemen alleen met haar bespreekt en niet met de klasgenoten. Als blijkt dat Evelien dat in de praktijk moeilijk vindt wordt het volgende contract afgesloten:

NON -CONTRACT:

Van: Evelien

Opgemaakt door:(mentor)

Verklaring:

Ik zal mijn klasgenoten niet steeds belasten met mijn problemen thuis.

De achterliggende reden:

Ik heb de neiging om mijn problemen met klasgenoten te bespreken om aandacht van ze te krijgen.

Preventie:

Om te voorkomen dat ik irritaties en verdriet oproep bij mijn klasgenoten zal ik in geval van nood de volgende drie volwassenen opzoeken:

1. mijn mentor,
2. de vertrouwenspersoon,
3. de schoolmaatschappelijk werkster.

Sanctie:

Als ik bovengenoemde oplossing niet toepas dan zal ik:

1. naar de klasgenoot toegaan met wie ik het toch besproken heb en mijn excuses aanbieden,
2. uitleggen waarom ik het gedaan heb,
3. met die persoon samen een leuke activiteit voor in de mentorles bespreken.

Evaluatiedatum:

over 4 weken

Aldus opgemaakt,

Datum,

Handtekening

akkoord docent:

akkoord klas/ groep:

3.6.2. Formulering van een schriftelijk non-contract

Bij het afsluiten van een non-contract en een daarbij passende probleemoplossende sanctie is het handig om een lijstje te gebruiken van aandachtspunten:

1. De verklaring:
Welk gedrag zal worden nagelaten; welk achterdeurtje wordt gesloten. Gedurende welke periode, op welke plaats. Daarbij kan gedacht worden aan agressie, spijbelen, pesten, storen van anderen, zelfdestructief gedrag, het vormen van coalities of bondjes, uitlokkend gedrag, provocaties, stelen.
2. De achterliggende reden:
Welk probleem schuilt er achter dit gedrag? Gaat het om aandacht, macht, wraak, angst, een innerlijke drang, wat vermijdt de betrokkene met het ondermijnende gedrag? Bijvoorbeeld: iemand wordt agressief als hij denkt dat anderen over hem roddelen.
3. Preventie:
Formulering van gedrag dat constructief is en waarmee het achterliggende probleem kan worden opgelost. Bijvoorbeeld: In plaats van agressief te worden ga ik eerst mijn aanname toetsen.
4. Sanctie:
Een probleemoplossende sanctie die men zal uitvoeren als men het oplossende gedrag van punt 3. heeft nagelaten.
Bijvoorbeeld: als ik mijn aanname niet heb getoetst en toch in agressie vervall dan zal ik contact maken met anderen en vertrouwen opbouwen door een vertrouwens oefening te doen tijdens de

gymnastiekles. Ik laat me dan door de hele groep dragen en vertrouw erop dat ze mij niet zullen laten vallen. Of: ik zal het vertrouwen van anderen in mij herstellen door onder supervisie van de klassendocent in tweetallen te praten met klasgenoten over wat ik denk, wat ik voel, wat ik de ander te bieden heb en wat ik nodig heb.

5. De goedkeuring van de partijen.
Dat betekent dat bij het regelen van de sanctie de anderen ook bereid moeten zijn daaraan mee te werken.
6. De periode waarvoor het contract geldt en/ of de evaluatie datum.

3.6.3. De ernst van de problematiek

Uit het bovenstaande blijkt al dat docenten worden geconfronteerd met gedragsproblematiek die kan variëren in ernst. Net zoals bij brandwonden kan er sprake zijn van eerste, tweede of derde graads problematiek. Dat is belangrijk om te weten omdat de hulp die nodig is steeds intensiever wordt.

Bij eerste graads problematiek kan worden volstaan met zelfhulp. Bij verbranding is dat: eerst water en de rest komt later. In de klas gaat het om storend gedrag waarmee het leerdoel wordt ondermijnd. Een non-contract kan meestal mondeling worden afgesloten.

Bij tweede graads problematiek gaat men naar een hulpverlener.

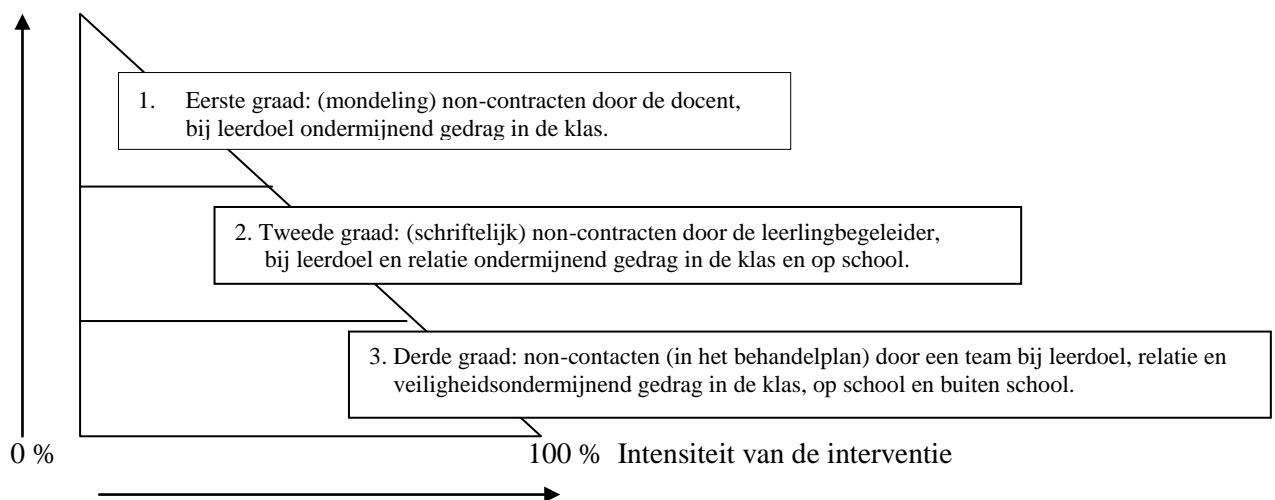
Water helpt onvoldoende dus gaat men naar de huisarts. In een klas kan men geconfronteerd worden met leerlingen die niet met een mondeling non-contract geholpen zijn. De relatieproblematiek wordt steeds sterker. Meestal beperkt de problematiek van deze leerling zich niet alleen tot de klas maar speelt zich ook elders af in de school. Er is een aparte persoon nodig zoals een leerlingbegeleider die een analyse kan maken van de achterliggende problematiek en in overleg met de leerling een schriftelijk non-contact op stelt.

Bij derde graads problematiek heeft men de deskundigheid van een team nodig.

Bij een derde graads verbranding is een opname nodig in een gespecialiseerde kliniek. Bij leerlingen doet derde graads problematiek zich dan niet alleen in de klas en niet alleen in de school, maar ook buiten de school voor. Vaak zijn er escalaties, fysieke schade, justitiecontacten of opnames in een ziekenhuis geweest. Bij derde graads problematiek is een verwijzing nodig. Zolang die verwijzing niet heeft plaatsgevonden is men aangewezen op middelen uit niveau 1 en 2.

Niveau van functioneren:

100% normaal

Figuur 8: Intensiteit van de problematiek

3.6.4. Kenmerken van probleemoplossende sancties

Sancties zijn pas probleemoplossend als zij aan de volgende kenmerken voldoen:

1. Er dient een vorm van permissie van uit te gaan om in het Ik+, Jij+ kwadrant terug te keren.
2. Er dient concreet gedrag in beschreven te worden waarmee een soort voordeurtje wordt geopend.
3. De relatie tussen de leraar, de leerling en de klas dient er zodanig door te worden beïnvloed dat iedereen zich op een positieve wijze erkend voelt.
4. Er dient een correctie in te zitten die de negatieve afloop voorkomt.
5. Er dient voor de gemeenschap een herstel van vertrouwen en een gevoel van veiligheid uit voort te vloeien.

Ibram

Ibram had met zijn klassendocent afgesproken dat hij zijn haar kort zou knippen als hij voor de vierde keer in een maand te laat zou komen. Na die vierde keer kwam hij echter niet meer opdagen. Later bleek dat hij gekozen had voor criminaliteit. Het kortknippen van zijn haar bleek geen probleemoplossende sanctie te zijn. Hij vond dat krenkend, zijn gevoel van eigenwaarde liep schade op, het was meer een straf, er ging voor hem geen permissie van uit. Het was meer een sanctie vanuit het rode dan vanuit het groene denkmodel.

Een beter overleg had mogelijk tot een andere sanctie geleid. Zoals: iedere keer als je te laat komt is het de bedoeling dat je iets aardigs voor de klasgenoten doet. Bijvoorbeeld: iemands rug masseren. Dat is permissief (aanraken mag). Het voordeurtje Ik+, Jij+ wordt geopend. De relatie wordt er positief door beïnvloed, het ondermijnende gedrag wordt ermee voorkomen en het gevoel van vertrouwen en veiligheid kan ermee worden versterkt

3.6.5 De klas als hulpbron

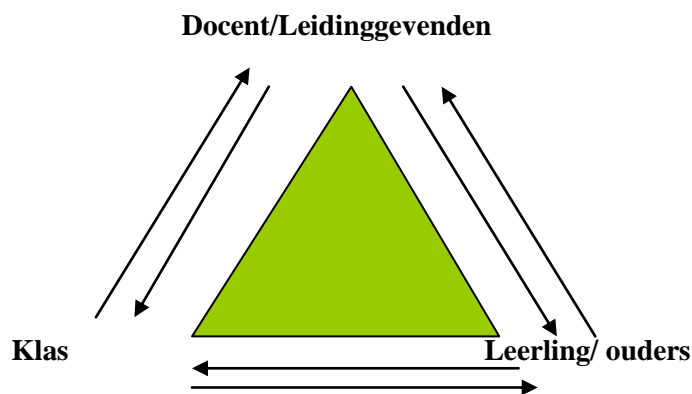
In de drama driehoek kan nog een vierde rol worden onderscheiden, de rol van de omstanders. Omstanders hebben een versterkend effect. Bij een toneel vormt het publiek in de zaal die rol. Zij versterken het effect van wat erop het toneel gebeurt. Op straat, in het stadion, op het schoolplein of in de klas hebben de omstanders hetzelfde effect. Iedereen kent wel vechtpartijtjes waar de groep aanmoedigend om heen staat. Iedereen kent wel situaties waarin hard gelachen wordt om de mislukkingen van een ander. Ook de media kunnen in de rol van omstanders, een versterkend effect hebben. Niemand veroordeelt de situatie wat de dader kan opvatten als een stilzwijgende permissie om ermee door te gaan.

Klas 2B1

Twee leerlingen bestoken elkaar met e-mails die grof en schadelijk zijn. Daarbij wordt de hele klas een kopie gestuurd. Iedereen leest de mails en niemand reageert met: "Ik vind het niet prettig om jullie ruzie via e-mail te moeten volgen". Hou op met ruzie maken en als je toch doorgaat, stuur mij dan geen kopietjes meer. Ik heb leukere dingen te doen". De e-mails blijven komen totdat een aantal medeleerlingen hun zegelboekje vol hebben en de daders op een gewelddadige manier aanpakken.

Het effect van het werken met contracten kan worden versterkt door medeleerlingen als hulpbron in te schakelen. Individuele contracten worden dan niet alleen gesloten tussen docent en leerling, maar ook de klas krijgt daar een belangrijke rol in. Er is er dan sprake van een driehoekscontract. (F.English,1975).

De leerling meldt zijn non-contract en de daarbij passende sancties in de klas en vraagt zijn medeleerlingen, of een aantal van hen, of zij bereid zijn hem te helpen door hem zorgend te confronteren als zij zien dat het misgaat met hem. De klas stelt de vraag waaraan zij dan kunnen zien dat het misgaat en wat zij dan geacht worden te doen. Pas als voor de medeleerlingen duidelijk is wat hun bijdrage en verantwoordelijkheid is, kan het contract worden gesloten. De klas, of een aantal leerlingen uit de klas, fungeert dan als hulpbron. Daarna volgt de ondertekening. Ook de ouders of andere belangrijke derden kunnen een rol hebben in een driehoekscontract.

Figuur 9: Driehoekscontract (English, 1975).

3.6.6. De rol van de ouders

Veel leerlingen zijn minderjarig. Juridisch gezien mogen zij formeel geen contracten afsluiten. Maar, iets kopen in een winkel is ook voor minderjarigen heel gebruikelijk. De verkoper neemt impliciet aan dat ouders toestemming hebben gegeven als hun kind vrij rondloopt en geld tot zijn beschikking heeft. Maar, als een minderjarige een auto of een huis wil kopen, zal de verkoper toch eerst contact met de ouders op willen nemen.

Voor het sluiten van contracten en non-contracten geldt iets dergelijks. Een docent gaat bij het opgeven van huiswerk ervan uit dat de ouders impliciet toestemming hebben gegeven omdat zij wisten, toen ze hun kind opgaven voor die school, dat huiswerk een onderdeel is van het leerproces. Bij het sluiten van non-contracten en met name bij het introduceren van probleemoplossende sancties is het belangrijk de algemene, impliciete toestemming van de ouders te hebben.

In twijfelgevallen is, na overleg met de leerling, expliciete toestemming van de ouders nodig. Immers, voor ouders kan de sanctie als heel ongebruikelijk voorkomen of zelfs tegen hun culturele opvattingen ingaan. Dat brengt het risico met zich dat ouders het effect van de sanctie onbedoeld afbreken waardoor de leerling in een loyaliteitsconflict terecht kan komen.

De kans op het succes van een non-contract neemt toe als leerlingen zich gesteund voelen door de klas en door hun ouders. Voor docenten is het belangrijk dat zij zich in hun strategie gesteund voelen door hun leidinggevenden.

3.6.7. De invloed van de cultuur

In de westerse cultuur zijn opvoeders geneigd te reageren vanuit de vraag wie de schuldige is. Bij schuld heeft iemand iets verkeerd gedaan en zijn de opvoeders boos. Zij geven dan straf. Door de straf te ondergaan wordt de betrokkene van zijn schuld verlost. De volgende keer laat men het ongewenste gedrag na uit angst voor straf.

In oosterse culturen reageren opvoeders vaak met schaamte. Schaamte heeft meer met angst dan met boosheid te maken. De betrokkene heeft niet het gevoel iets verkeerd gedaan te hebben zoals bij schuld maar "verkeerd te zijn". Nu schamen de opvoeders zich voor de leerling. De leerling kan de familie van deze schaamte verlossen door de eer van de familie weer te herstellen. De volgende keer laat men het ongewenste gedrag uit angst voor afwijzing.

Door het regelen van een probleemoplossende sanctie kan de relatie worden hersteld omdat de leerling van zijn schuld wordt verlost (westers) en zich niet langer hoeft te schamen.

Een sanctie moet ook thuis voor de familie acceptabel zijn. Iets koken of bakken past daar goed in. Het is zowel een manier om je eer te herstellen en als je er voldoende moeite voor hebt gedaan was dat ook je straf. Ook het tijd voor tijd principe, waarbij de leerling die te laat komt, nablijft en de docent helpt met vervelende klusjes, voldoet zowel aan het strafprincipe als aan het eerherstel.

Door het regelen van de sanctie ben je van je schuld verlost (westers) en hoef je je niet langer te schamen (oosters).

Sancties moeten dus acceptabel zijn:

1. binnen de cultuur van de klas,
2. binnen de cultuur van de school,
3. binnen de cultuur van de leefgemeenschap (dorp/ stad),
4. binnen de cultuur van Nederland (de pers), Europa, enz.

De effectiviteit van een sanctie wordt bepaald door de formule: $E = K \times A$. Dat wil zeggen: De effectiviteit (E) van een sanctie wordt bepaald door de kwaliteit (K) maal de acceptatie (A). Als de acceptatie nul is dan is de effectiviteit ook nul, hoe hoog de kwaliteit van de sanctie ook is.

3.6.8. Voorwaarden

Non-contracten kunnen nooit tegen de wil van de leerling of de klas worden afgesloten. Het heeft geen zin om dergelijke contracten af te dwingen of als voorwaarde voor verdere begeleiding te stellen. Dan is men aan het disciplineren. Disciplineren leidt niet tot het nemen van meer verantwoordelijkheid en leidt niet tot het vergroten van het denken in oplossingen. In tegendeel, men doet wat de ander verwacht. Zodra die ander vertrokken is vervalt men weer in het oude gedrag.

De leerling of de klasgenoten moeten aan het afsluiten van een non-contract toe zijn. Dat betekent dat men ergens last van moet hebben, men moet het nut en de logica ervan inzien en er moet sprake zijn van een onderlinge verbondenheid die men niet kwijt wil.

3.6.9. Voorbeelden

Er kunnen drie groepen non-contracten worden onderscheiden:

1. Ik+, Jij- contracten: non-agressie, niet pesten, niet discrimineren, niet stelen, niet irriteren,
2. Ik-, Jij+ contracten: niet zelfbeschadigen, non-alcohol, non-drugs, geen roekeloos gedrag
3. Ik-, Jij- contracten: niet weglopen contracten, niet spijbelen, niet isoleren,

Voorbeeld van een non-contract waarmee het achterdeurtje Ik+. Jij- wordt gesloten.

Hierbij gaat het om gedragingen waarbij de ander schade wordt toegebracht zoals het geval is bij agressie, of dreigen met agressie, stelen, pesten, storend gedrag, enz.

Non-agressiecontract

De verklaring:	“Ik zal tijdens mijn verblijf op school mij niet verbaal of lichamelijk agressief gedragen of daarmee dreigen”. Dat geldt zowel tijdens de lessen als tijdens de pauzes.
Achterliggende reden:	Ik heb de neiging om agressief te reageren als ik irritaties heb opgespaard. Ik voel dan de drang om te gaan slaan, te gaan schoppen of met spullen te gaan gooien.
Preventie:	om te voorkomen dat ik agressief zal worden zal ik mijn irritaties opschrijven en aan iemand laten lezen. Als dat onvoldoende helpt ga ik in de gymnastiekzaal op een boksbal slaan onder leiding van een docent.
Sanctie:	als ik bovengenoemde oplossing niet toepas zal ik de volgende sanctie regelen: a. ik zal de schade opnemen door die bij iedereen na te vragen die erbij betrokken was, b. ik bied mijn excuus aan, c. ik zal de schade herstellen, zowel materieel als emotioneel door iets aardigs te doen voor de ander. Daarna zal ik vragen of mijn klasgenoten mijn rug willen masseren.
Evaluatiedatum:	4 weken na ondertekening.
Aldus opgemaakt,	
Datum,	
Handtekening,	Akkoord van de docent: Akkoord klas/ groep:

Voorbeeld van een non-contract contract waarmee het achterdeurtje Ik-, Jij+ wordt gesloten.

Hierbij gaat het om gedragingen waarmee men niet zozeer een ander maar zichzelf schade toebrengt. Daarbij kan men denken aan misbruik van verslavende middelen, zichzelf beschadigen, roekeloos gedrag vertonen, enz.

Non-drugscontact

De verklaring: Ik zal voor en tijdens mijn verblijf op school geen drugs of andere verslavende middelen gebruiken zodat ik helder kan denken en logisch kan handelen. Dit geldt zowel tijdens de les, tijdens de pauze en 2 uur voorafgaand aan het begin van de school.

De achterliggende reden: Ik heb de neiging om drugs te gebruiken als ik mij angstig en niet geaccepteerd voel door anderen. Ik ben dan bang dat niemand me mag, ik voel me in de steek gelaten, boos en verdrietig en zie geen oplossing meer. Ik durf dan niet naar iemand toe te gaan en maak dan een tripje in mijn fantasiewereld die veel prettiger is. Daarna voel ik me hopeloos.

Preventie: Om te voorkomen dat ik drugs ga gebruiken zal ik naar iemand toegaan en vertellen wat er aan de hand is en hoe ik me voel. Ik zal vragen om wat ik nodig heb zoals een arm om mijn schouder, troost, een hug, of gewoon even contact met iemand maken door over iets leuks te praten. Als dat niet voldoende is zal ik mijn rug laten masseren.

Sanctie: Als ik bovengenoemde oplossingen niet in praktijk breng dan zal ik de volgende sanctie regelen. 14 dagen niet alleen zijn tijdens de schoolperiode. Met alle klasgenoten contact maken door hen te vragen voor mij te zitten. Ik kijk hen dan aan, houd hun handen vast en zeg wat ik denk en voel om op die manier contact te maken en niet in mijn fantasiewereld te vluchten. Als dank zal ik voor iedereen iets lekkers maken en trakteren als ik de hele ronde heb gemaakt.

Evaluatiedatum: 4 weken na ondertekening

Aldus opgemaakt,

Datum:

Handtekening: Akkoord van de docent: Akkoord klas/ groep:

Voorbeeld van een non-contracten waarmee het achterdeurtje Ik-, Jij- wordt gesloten.

Hierbij gaat het om gedragingen waarmee men niet alleen een ander maar ook zichzelf schade toebrengt. Daarbij kan men denken aan gedragingen zoals spijbelen, iets afspreken met anderen en dan niet op komen dagen, zich opvallend isoleren in de klas. Al dit soort gedragingen vragen tijd en energie van de klas, de docent en van de betrokkene zelf die niets positiefs oplevert.

Niet spijbelen contact

- De verklaring: Ik zal voor en tijdens mijn verblijf op school niet weglopen. Daaronder versta ik dat ik wegga zonder anderen te vertellen waarheen, waarom en wanneer ik weer terug kom. Daarmee steel ik tijd van de anderen en misbruik mijn eigen mogelijkheden.
- De achterliggende reden: Ik heb de neiging om te gaan spijbelen als ik denk aan alle nare dingen die ik in mijn leven heb meegemaakt. Ik ben dan bang om te gaan huilen en loop weg omdat ik me schaam. Ik ga dan dwalen door de stad zonder te eten, te drinken of op tijd naar huis te gaan. Mensen maken zich dan zorgen om mij en zijn boos of blij als ik weer boven water kom. Daarna voel ik me hopeloos omdat ik weer zo stom heb gedaan.
- Preventie: Om te voorkomen dat ik ga spijbelen zal ik naar iemand toegaan en vertellen wat er aan de hand is en hoe ik me voel. Ik zal vragen om wat ik nodig heb zoals een arm om mijn schouder, troost, een hug, of gewoon even contact met iemand maken door over iets leuks te praten. Als dat niet voldoende is zal ik mijn rug laten masseren.
- Sanctie: Als ik bovengenoemde oplossingen niet in praktijk breng zal ik de volgende sanctie regelen. 14 dagen niet alleen zijn tijdens de schoolperiode. Met alle klasgenoten contact maken door hen te vragen voor mij te zitten. Ik kijk hen dan aan, houd hun handen vast en zeg wat ik denk en voel om op die manier contact te maken en niet in mijn fantasiewereld te vluchten. Als dank zal ik voor iedereen iets lekkers maken en trakteren als ik de hele ronde heb gemaakt.
- Evaluatiedatum: 4 weken na ondertekening
- Aldus opgemaakt,
- Datum,
- Handtekening, Akkoord van de docent, Akkoord klas/ groep
-

3.6.10. Te verwachten resultaten

Het werken met non-contracten kan leiden tot de volgende resultaten:

- De intensiteit van de ondermijnende gedragingen neemt aanzienlijk af. Er wordt veel eerder op signalen gereageerd. Er wordt niet gewacht tot iemand daadwerkelijk agressief is als anderen het vermoeden hebben dat de betrokkene zijn boosheid zit op te sparen. Het niet handelen volgens het overeengekomen alternatieven uit het non-contract is voldoende reden om de overeengekomen sanctie te regelen. Er hoeft dus niet gewacht te worden tot er daadwerkelijk sprake is van agressie.
- Het verzuim neemt af, zowel onder het personeel als onder de leerlingen. Ook het verloop van personeel wordt minder. Klassen waaraan iedere docent een hekel heeft kunnen favoriet worden vanwege de veilige, permissieve sfeer en de prettige werkwijze.
- Medeleerlingen voelen zich veel meer betrokken. In plaats van passieve omstanders worden zij actief betrokken bij de preventie en de oplossing. Dat draagt bij aan een groter verantwoordelijkheidsgevoel.
- Leerlingen met ernstige gedragsproblemen kunnen langer het reguliere onderwijs blijven volgen. Het enige criterium is de bereidheid en het vermogen om te werken op basis van contracten en non-contracten.
- Er hoeven geen leerlingen meer te worden geschorst.
- Er komt veel meer tijd beschikbaar voor het geven van onderwijs. In plaats van de dagelijkse onverwachte incidenten op te lossen met disciplinaire maatregelen die ook weer tijd kosten, ontstaat er rust en veiligheid.
- Men leert door het overleg voorafgaand aan het sluiten van het non-contract te denken in termen van zorg en verantwoordelijkheid. Die discussie leidt tot meer zelfstandigheid en bewustzijn.

3.7 Slotopmerkingen

1. De bedoeling van onderwijs is te leren in een veilige omgeving. Maar ook te leren van fouten. Ook bij het werken met non-contracten zullen kansen worden gemist. Door ervaringen te bundelen zal er een voortschrijdend inzicht optreden. In een logboek kan worden bijgehouden welke contracten in welke situatie bij welke leerling effectief blijken te zijn. Iedere school, iedere klas en iedere leerling is weer anders.
2. Het gevaar bestaat dat men doorschiet in het maken van non-contracten en verglijdt in een soort bureaucratisch systeem waarin te snel naar een contract wordt verwezen en een normaal gesprek met de nodige emoties niet meer mogelijk is. Dat zou de leefbaarheid op school teniet doen en leiden tot disciplineren in plaats van leren. Een non-contract is pas aan de orde als andere middelen te kort blijken te schieten en het leerdoel schade oploopt.
3. Ook bij het regelen van een sanctie kan een soort boekhoudkundig systeem ontstaan. Een leerling kan keer op keer agressief zijn en laat het regelen van zijn sancties oplopen. “Ik moet nog 23 keer trakteren de komende maand”. Dat heeft uiteraard geen zijn. Sanctie moeten binnen een afzienbare tijd zijn geregeld. In die tussentijd is er sprake van een time-out, het liefst gewoon in de klas.
4. Ook kan het voorkomen dat mensen met opzet een contract verbreken omdat zij dan iets leuks kunnen doen. Bijvoorbeeld gemasseerd worden. Binnen het schoolsysteem moet het dus ook mogelijk zijn om bijvoorbeeld bij gymnastiek elkaar de rug te masseren zonder eerst een contract te overtreden. Overigens bleek in een school in Denemarken dat dagelijkse rugmassages voor aanvang van de les het agressie niveau al aanzienlijk terugbracht.
5. Sancties hoeven niet altijd leuk, prettig of lekker te zijn. Het gaat om de inspanning die de betrokkene moet leveren om weer zijn plaats in de gemeenschap te mogen innemen. Het positieve effect is belangrijk.
6. Laat leerlingen in eerste instantie zelf nadenken over een sanctie. Zij zijn daar primair verantwoordelijk voor. Pas als hun sanctie niet effectief lijkt komt de docent met suggesties.
7. Ga niet aan een leerling vragen: “Waarom denk je dat je na moet blijven?” Laat de leerling maar uitleggen wat er aan de hand is. Hij kan zich melden met de vraag: “Ik was te laat, dat is mijn verantwoordelijkheid. Daarom wil ik graag de gelegenheid hebben om mijn sanctie te regelen. Heeft u daar nu tijd voor?” De smoesjes en rechtvaardigingen kunnen worden overgeslagen.

8. Sancties dienen van tijd tot tijd te worden geëvalueerd op effectiviteit. Sancties die aanvankelijk positief werken kunnen later hun kracht verliezen omdat de betrokkene inmiddels meer zelfstandigheid en autonomie heeft verworven.
9. Het is belangrijk dat de docent consistentie vertoont. Dat wil zeggen dat men voor de leerling voorspelbaar gedrag vertoont. Dat verhoogt het gevoel van veiligheid.
10. Alvorens een non-contract af te sluiten zal de leerling eerst de keuze moeten maken of hij bij de school als gemeenschap wil blijven. Een non-contract biedt het recht om te mogen blijven en de plicht om bij overtreding de sanctie te regelen.
11. Non-contracten zijn niet bedoeld om een crisis op te lossen. Dan is een crisisinterventie op zijn plaats. Een non-contract is bedoeld om een crisis te voorkomen.
12. Bij een conflict wordt de aandacht verlegd van de schuldvraag naar de vraag: “Hoe gaan we dit oplossen?”
13. Maak leerlingen bewust van de consequenties van hun gedrag en vermijdt discussies over de rechtvaardiging. Vraag niet: “Waarom discrimineer je...?” maar zeg: “Jij kiest ervoor om iemand te discrimineren. En, wat is het gevolg?...OK dat is dus het gevolg van je eigen keuze. Je kunt ook voor iets anders kiezen...”.
14. Als een leerling zijn goodwill bij de klas of bij de docenten heeft verspeeld, laat hem dan eerst “krediet opbouwen” door iets voor een ander te doen. Bijvoorbeeld medeleerlingen helpen met een bepaald vak. Daardoor heeft men weer een tegoed. Net als bij een bank: als iemand rood staat is de bank steeds minder bereid om zaken te doen. Krediet opbouwen is een fase die voorafgaat aan non-contracten. Als het vertrouwen negatief is zal iemand dat vertrouwen eerst weer op moeten bouwen.

4. Ego-toestanden en dramadriehoek

4.1 Inleiding

Datgene wat we zeggen is maar een klein gedeelte van onze communicatie. Dat komt vooral tot uiting als er geen overeenkomst is tussen wat we zeggen en wat we werkelijk van iets vinden. Lichaamstaal, gezichtsuitdrukkingen en stemgebruik verraden onze eigenlijke intenties. Een leraar die met een brede glimlach zijn klas vertelt dat ze hem niet de kans geven om een goede leraar te zijn, en vervolgens de uitstekend gemaakte werkstukken uitdeelt, krijgt een andere reactie dan de docent die met een nors gezicht de matig gemaakte werkstukken uitdeelt en ze cynisch lof toezwaait. In beide gevallen is sprake van incongruentie en bepaalt niet het gesproken woord maar de non-verbale 'ondersteuning', de reactie van de groep. Naar schatting bepaalt de verbale communicatie maar 10 % van het effect van de boodschap.

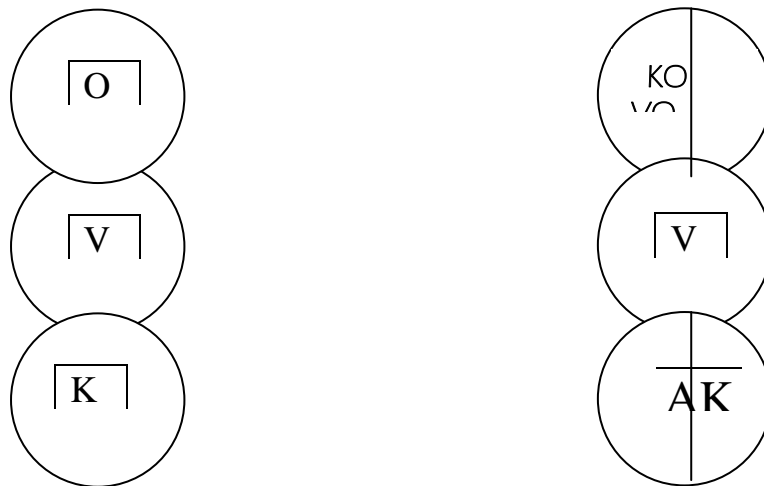
De manier waarop wij communiceren zegt veel over de positie waarin we ons bevinden en de standpunten die we daarbij innemen. En dat wordt weer beïnvloed door ons referentiekader en de conclusies die we daaruit hebben getrokken voor ons levensscript. Een ineffectieve manier van communiceren kan er toe leiden dat de gesprekspartners elkaar 'gevangenzetten in de Dramadriehoek.

4.2 Ego-toestanden

Eric Berne, grondlegger van de TA kwam tot het inzicht dat mensen zich op drie verschillende manieren kunnen manifesteren. Hij noemde dit de ego-toestanden: de Ouder, de Volwassene en het Kind. Geschreven met hoofdletters om deze begrippen te onderscheiden van de gangbare woorden ouder, volwassene en kind.

Deze drie ego-toestanden geven vorm aan de structuur van onze persoonlijkheid. Elk moment van de dag bevinden wij ons in een van de drie ego-toestanden. We kunnen (bewust of onbewust) van ego-toestand veranderen en daarom gedragen we ons het ene moment als een Kind en het andere moment als een Ouder of Volwassene.

Schematisch worden de ego-toestanden als volgt weer gegeven:

– Ouder: is handelen, denken, voelen zoals onze ouders dat deden.

Wanneer ik nu handel en praat zoals mijn ouders en opvoeders heb zien handelen en praten, dan ben ik in mijn Ouder-positie. Ik zeg dan dingen tegen anderen zoals mijn ouders tegen mij zeiden of deden, of de wijze waarop ik communiceer lijkt sterk op mijn ouders of andere opvoeders die voor mij van belang zijn geweest. Daarbij is onderscheid te maken in de Kritische Ouder (KO) en de Voedende Ouder (VO). Beide kunnen zowel positief als negatief zijn.

- Volwassene: is handelen, denken, voelen gericht op de realiteit van het hier en nu. Wanneer ik gegevens verzamel, mogelijkheden overweeg en reële beslissingen neem, dan ben ik in mijn Volwassene-positie. Mijn denken en doen is gericht op de werkelijkheid van het hier en nu.
- Kind: is handelen, denken, voelen wat mensen meenemen uit hun kindertijd. Veel dingen die ik vroeger als kind deed, doe ik nu nog. Ik kon opgewonden en blij zijn, maar ik kon ook mokken en zeuren. Ik hield van zwemmen en muziek. Mijn Kind-positie komt tot uiting in 'oud' gedrag en gevoel dat stamt uit mijn kinderjaren. Daarbij is onderscheid te maken tussen het Vrije Kind (VK) en het aangepaste kind (AK). Het negatieve aangepaste kind wordt ook wel het Rebelse kind genoemd.

In mijn Volwassene zal ik vaak **denken**. In mijn Kind zal ik vaak **voelen**. En in mijn Ouder vaak **waardeoordelen** vellen, **grenzen** aangeven en mensen **(onder)steunen**.

De Ego-toestanden zijn geen vage begrippen. In de praktijk zijn ze te herkennen in de woorden en zinnen die mensen gebruiken.

- Kenmerkende woorden van de Ouder zijn: je moet; je mag niet; pas op; maak je geen zorgen; doe je best; wees aardig; doe niet zo dom.
- De toon kan hard en scherp zijn, eisend, liefhebbend, aanmoedigend, warm, teder, boos. De houding kan helpend zijn, voorover leunend en ontvankelijk, maar ook een beschuldigende wijsvinger, met de vuist op tafel slaan of schudden met het hoofd.
- Kenmerkende woorden van de Volwassene zijn: hoe, wie, wat, waar, mogelijkheden, mijn mening. De intonatie is helder, duidelijk en nuchter. De houding is losjes, alert, informatiegevend of vragend.
- Kenmerkende woorden van het Kind zijn: kan ik niet, wil ik niet, help, jouw schuld, kijk mij eens, ik heb zin in, heb ik het zo goed gedaan? De toon van de stem kan jengelend en drammerig zijn, heel snel en luid, huilerig, lachend, schreeuwend, giechelend, speels, rebels, heel lief. De houding kan spontaan zijn, rusteloos, hulpeloos, uitdagend, springend, de vinger opsteken, ineengedoken, speels.

Een ego-toestand kan omschreven worden als een samenhangend systeem van denken, voelen en handelen. Ego-toestanden zijn sociale realiteiten. Dat wil zeggen: ze zijn altijd waarneembaar in het sociale en communicatieve verkeer.

Het is van belang om zich bewust te zijn van de eigen ego-toestanden en de ego-toestanden van degene(n) met wie we communiceren. Dit bewustzijn bewerkstelligt een meer effectieve communicatie en stelt ons in staat om waardevolle interventies toe te passen binnen de school. Om als docent of begeleider effectief te kunnen zijn, is het gewenst alle ego-toestanden beschikbaar te hebben. Iedereen heeft echter zijn eigen voorkeursstijl ontwikkeld, met bijbehorende ego-toestanden, inclusief bijbehorend gedrag. Reflectie hierop kan er toe leiden zich ook andere stijlen eigen te maken. In een gezonde persoonlijkheid zijn alle drie de ego-toestanden in evenredigheid aanwezig. Daar waar een van de drie ego-toestanden onderontwikkeld is, opereert deze persoon eenzijdig. Dat beperkt hem in de mogelijkheden om in te spelen op de behoeften en gevoelens van anderen, bijvoorbeeld zijn leerlingen.

Het concept van de ego-toestanden is toe te passen op het niveau van het individu (de docent of de leerling), de relatie (wat gebeurt er tussen ons in de interactie) en het systeem (de organisatie). Dat maakt het mogelijk om de school te diagnosticeren op de eerder genoemde drie ego-toestanden en op basis van deze diagnose effectieve interventies toe te passen.

In gesprekken met leerlingen is het zaak zich bewust te zijn van de eigen ego-toestanden tijdens het gesprek, maar ook een scherp oog te hebben voor houding, gedrag en uitspraken van de leerling. Deze geven een indicatie voor de ego-toestanden waarin de leerling zich bevindt. Als je een leerling

aanspreekt vanuit je kritische ouder, zal hij de neiging hebben te reageren vanuit het positief aangepaste of rebelse kind (complementaire transactie). De weerstand die daardoor ontstaat blokkeert het gesprek. Door je daarvan bewust te zijn en bijvoorbeeld de Volwassene toestand in te nemen, kan dit doorbroken worden.

Frits

Klas3a ervaart Frits als een lastige klas. Het kost hem veel moeite de aandacht erbij te houden en veel tijd gaat zitten in corrigerende opmerkingen. Als Vincent voor de derde keer met een luidruchtige opmerking zijn les onderbreekt, wordt Frits boos en geeft hem er goed van langs: "Als jij denkt dat je op deze manier de boel kunt saboteren dan heb je het mis. Je meldt je maar na afloop van de les!" Vincent draait zich om naar de klas en zegt: "Maar ik deed helemaal niets, u moet mij altijd hebben!" De klas volgt in blijde verwachting vanwege de onderbreking af wat er gaat volgen. Frits realiseert zich dat en zegt: "Vincent, luister. Jij wilt graag aan het werk en ik moet nog even een stukje afmaken. Ik heb nog vijf minuten nodig. Daarna heb ik even tijd voor jou. Ok?" Vincent haalt zijn schouders op en mompelt iets wat op goedkeuring lijkt. De uitleg verloopt verder zonder problemen. Het gesprek met Vincent verloopt verder zonder problemen.

Door de Kritische Ouder van Frits reageerde Vincent vanuit zijn Rebelse Kind en de situatie dreigde te escaleren. Meer van hetzelfde had tot een groter conflict kunnen leiden. Er ontstaat dan een 'spel' waarin beiden elkaar vasthouden: de dramadriehoek. Door over te gaan naar de Volwassene toestand doorbrak Frits de patstelling, en kwam tot een werkbare afspraak.

Bij het aangaan van een gesprek kan een docent, afhankelijk van het doel, bewust voor een egotoestand kiezen. Zo kan een confrontatie gesprek starten vanuit de Kritische Ouder, een helpend gesprek vanuit de Voedende Ouder, een slechtnieuws gesprek vanuit de Volwassene, een tussendoorgesprekje vanuit het Vrije Kind. Tijdens het gesprek is het zaak, naar gelang de ontwikkelingen andere posities in te nemen om het gesprek gaande te houden. Wees alert op de dramadriehoek (rood denken) en richt de interventies op het groene gebied (OK Corral).

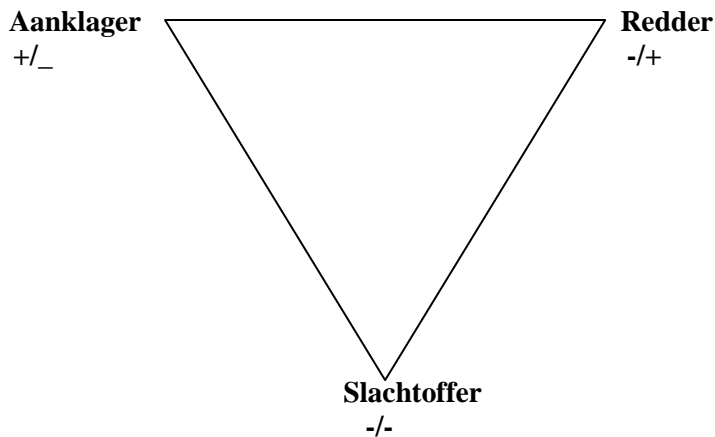
Een 'Bull's eye' gesprek is een gesprek waarbij een leerling vanuit alledrie ego-toestanden wordt aangesproken. Van de Ouder naar de Volwassene naar het Kind.

Mustafa.

Mustafa heeft zojuist gehoord dat één van zijn mentorleerlingen gefraudeerd heeft bij een proefexamen Engels en dat de docent weigert hem een cijfer te geven als hij niet eerst zijn excuses aanbiedt. Hij roept de leerling bij zich en zegt: "Wat heb ik nou van je gehoord? Zit je de boel te belazeren en wil je er nog niet eens excuses voor maken ook. En nu kan ik het zeker voor je opknappen. Nou mooi niet. Jij hebt de boel belazerd, ruzie met hem gemaakt en nu steel je mijn kostbare tijd ook nog. Ik heb echt wel wat anders te doen dan jouw problemen oplossen. En je weet dat je voor zoiets geschorst kunt worden. Zullen ze thuis niet leuk vinden. Toch? Hé, luister, laten we eens kijken hoe je die zaak weer recht kunt breien. Zullen we ze eens even laten zien wat jij allemaal in je mars hebt? Hoe krijgen we die docent zover dat hij je weer toelaat in de les? Mustafa aarzelt nog even maar al snel komt hij met enkele suggesties en worden die op kwaliteit en haalbaarheid bekeken.

4.3 De dramadriehoek

In hoofdstuk 1 schreven we over 'zegels sparen' en beschreven we al de dramadriehoek. Dit patroon of spel ontstaat als de communicatie tussen mensen niet probleemloos verloopt, zonder dat dit openlijk wordt uitgesproken. Vaak heeft dit te maken met de egotoestanden van waaruit beide (of meerdere) gesprekspartners bewust of onbewust communiceren. Zo kan een Kritische Ouder toestand de ander de indruk geven dat hij aangeklaagd of beschuldigd wordt, waardoor hij zich terugtrekt in zijn Kind en zich als Slachtoffer gaat gedragen. Evenzo kan een overmatige Voedende Ouder in een Redderrol terecht komen, wat ook weer leidt tot een mogelijke Slachtofferrol van de ander.

de dramadriehoek van Karpman 1968

Het gevolg kan zijn dat het Slachtoffer zich gaat verweren door de schuld bij de ander te leggen en zo stapt hij in de rol van Aanklager. Er ontstaat een situatie waarin beurtelings alle rollen kunnen worden ingenomen. Totdat iemand zich hiervan bewust wordt en het spel stopt. Bijvoorbeeld door te kijken naar: wat gebeurt hier eigenlijk, wat zijn we aan het doen (*bird's eye view*)? Dus door de Volwassen egotoestand in te nemen en daarmee de complementaire transacties te doorbreken. (via de schakelbak!) Het zegels sparen houdt daarmee op, de kaart wordt leeggemaakt, voorlopig althans. Een open communicatie (+/+) is het gevolg. Maar het blijft nodig alert te zijn op de dramadriehoek. Als na een tijdje oude patronen terugkeren, blijken plotseling toch niet alle zegels verdwenen te zijn en komen ze in volle hevigheid terug. Conflicten die dan ontstaan dienen dan tevens als ontlading van vorige, verdrongen gevoelens. Als bij een ketel, waarbij het drukventiel zich plotseling opent, omdat er stoom afgeblazen moet worden.

Marijke

Na de les stroomt de klas langzaam leeg, als één van de leerlingen, Sara, in het voorbijgaan tegen Marijke zegt: "Nou, u kunt ook geen les geven. Niemand snapt er wat van!" Marijke is totaal overdonderd en reageert verontwaardigd: "Nou zeg, dat zal dan wel aan jezelf liggen. Misschien moet je eens aan het werk gaan! En ik wil niet dat je zo tegen me praat. Ik ben je moeder niet!" Sara begint te huilen en snikt dat ze vast niet overgaat, dat haar ouders wel erg boos zullen zijn en dat ze geen zin meer aan school heeft. Waarop Marijke haar arm op de schouder legt en zegt: "Stil maar, zo erg is het nou ook weer niet, je ouders zullen het vast wel begrijpen". Als de leerlinge bedaard is en op weg naar huis, besluit Marijke de ouders te bellen en uit te leggen wat er speelt. Met name benadrukt ze de angst van Sara om van haar ouders op de kop te krijgen. De moeder is even stil, bedankt kort en verbreekt de verbinding. De andere dag komt Sara boos de klas binnen: "Wat hebt u gedaan, mijn ouders begrijpen me heus wel, nu zijn ze boos dat u daaraan twijfelt. En nu mag ik voor straf niet uit, tot de onvoldoende is opgehaald!" Marijke weet niet wat ze hoort: "Ik heb juist geprobeerd om te zorgen dat je geen problemen krijgt. Nu heb ik het zeker gedaan." In de personeelskamer zoekt ze troost bij haar collega's, die haar steunen in haar verontwaardiging en haar onbegrip... Diverse anekdotes worden opgehaald over eerdere voorvallen. Totdat Marijke zegt: "Nu is het wel genoeg, ik heb geen zin naar al die verhalen te luisteren!"

In bovenstaand voorbeeld blijkt niet alleen dat mensen met elkaar in de dramadriehoek terecht kunnen komen (Marijke en Sara), maar ook dat anderen daarin worden meegetrokken (de ouders en de collega's). Zo volgt de ene driehoek de ander op en wordt er met verve van rollen gewisseld.

Om uit de dramadriehoek te blijven, moet het uitgangspunt zijn: respect voor jezelf, respect voor de ander en respect voor de omgeving. Dat vertegenwoordigt het groene denken (+/+).

Positieve versies van de dramadriehoek

Na Karpman hebben andere auteurs “positieve” versies van de dramadriehoek ontwikkeld. Zij keken naar de sterke kanten van de verschillende rollen.

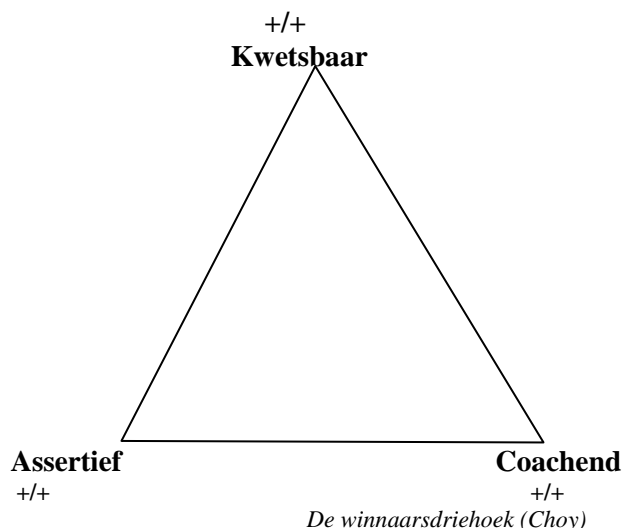
De sterke kant van de Redder is bijvoorbeeld dat hij heel goed steun kan bieden aan anderen. De kunst voor de Redder is om steun te bieden aan het Slachtoffer zonder het over te nemen, zonder zichzelf op te offeren en zonder superieure gevoelens te koesteren.

Het Slachtoffer heeft te leren dat hij vaak tot meer in staat is dan hij zelf veronderstelt. In het Slachtoffer bevindt zich de kwetsbare mens. In tegenstelling tot het Slachtoffer weet iemand die accepteert dat hij in een rol van de kwetsbare persoon zit diverse mogelijkheden te gebruiken zoals: vragen om hulp, steun zoeken, durven experimenteren, durven mislukken. In de Aanklager die wraak wil nemen vanwege het onrecht dat hem of haar is aangedaan, schuilt de kwaliteit van het opkomen voor het eigen belang en de eigen behoeften. Niet normatief of veroordelend zijn, maar eigen grenzen bewaken en daarbij rekening houden met de ander levert een pro actieve, assertieve rol op.

Gail Nordeman (1984) opteerde dat de Aanklager zijn energie beter kan steken in positieve (her)structurering van de problematiek, waaronder het aangeven van heldere grenzen. De Redder is beter af als hij zijn energie steekt in een positieve voedende ouder, die vanuit een coachende positie de verantwoordelijkheid laat bij de ander. Terwijl het Slachtoffer zich vanuit zelfverantwoordelijkheid bezig kan houden met probleemoplossing, in plaats van het probleem bij de ander te leggen.

Acey Choy (1990) beschreef de winnaarsdriehoek. Hij ging er vanuit dat mensen in een dramadriehoek terecht komen als zij niet de positieve strooks krijgen die ze (denken) nodig (te) hebben. Daardoor onttrekken zij zich aan echt contact wat tot gevolg heeft dat ze negatieve strooks ontvangen.

Op het moment dat je je realiseert in de dramadriehoek te zitten is het mogelijk om eruit te stappen en andere posities in te nemen.

Potenties van de drie rollen worden door hem als volgt beschreven:

De Aanklager -> pro actief en assertief zijn: Vertellen wat je eigen wensen zijn, initiatief nemen, onderhandelen, maar anderen in hun waarde latend.

De Redder -> verantwoordelijkheid van anderen respecteren, zorgend zijn maar niet opdringerig, ook eigen wensen respecteren, het is ok niet te helpen.

Het Slachtoffer -> durf kwetsbaar te zijn, je mag hulp vragen, of weigeren als die niet nodig is, je hoeft niet perfect te zijn, het is ok om te experimenteren.

5. Werkstijlen

5.1. Hoe blijf ik me kikker voelen?

Volgens de opvattingen van Eric Berne wordt ieder mens geboren als prins of prinses.

Eén van de basisbehoeften is het bevredigen van de honger naar (positieve) strooks.

In de loop van de opvoeding krijgt een kind steeds vaker te horen dat het iets niet goed doet of dat het iets niet mag. Het kind leert zich dan aan te passen aan de omgeving. Om strooks te krijgen. Maar, als de behoefte niet voldoende bevredigd wordt, kan het kind de conclusie trekken dat het kennelijk geen prins of prinses meer is en gaat zich een kikker voelen. Vooral als zijn oudere broertjes of zusjes in zijn ogen niet op hun kop krijgen. Dat die zich inmiddels hebben aangepast begrijpt hij nog niet. De conclusie: "Ik ben vast een kikker" wordt tot een overtuiging als het kind een zogenaamde sleutelbelevens meemaakt. Zie je wel, ... ik ben een kikker, nu weet ik het zeker.

Iemand die zich kikker voelt zal dat zoveel mogelijk willen verhullen. Niemand vindt het leuk om zich kikker te voelen. Dus zetten kikkers een kroon op hun hoofd. Anderen zullen dan eerst denken: "O, dat zal wel een prins of een prinses zijn". Totdat de kikker door de mand valt.

In de TA literatuur worden 5 kroontjes beschreven. Het gaat daarbij om sociaal wenselijk gedrag waarmee men goede sier kan maken. Dit zijn gedragingen waarmee men de pijnlijke kikkergevoelens kan vermijden. Het resultaat van deze afweermechanismen is echter dat men een deel van zichzelf afschermt. Daardoor wordt het Vrije Kind beperkt. Anderen ervaren het gedrag als onecht.

Deze kroontjes worden Drivers genoemd omdat men zichzelf daarmee aanspoort om iets sociaal wenselijks na te jagen uit angst of onzekerheid, een gevoel van gemis, minderwaardigheid. De gedachte is dan: "als ik ... (kroontjesgedrag) dan zien anderen niet dat ik me een kikker voel."

Drivers doen zich vooral voor in stresserende situaties. Bovendien zijn het op zich weer interne bronnen van stress. Ze maken de stress dus alleen maar erger. Drivers zijn een valkuil, ze zetten aan tot een negatieve afloop.

Deze Drivers zijn:

- **Wees sterk.**
Mensen met een "wees sterk driver" vermijden afhankelijkheid. Ze voelen zich pas veilig als zij de zaak in de hand hebben. Ze hebben bijvoorbeeld moeite om in een auto naast de bestuurder te zitten en rijden liever zelf. In een vergadering zijn zij liever de voorzitter. Ze verhullen hun gevoelens, vooral van angst en verdriet. Zij kunnen goed logisch nadenken.
Achterliggende scriptbesluiten kunnen zijn: ik toon mijn gevoel niet, ik vraag niet om wat ik nodig heb, ik mag geen kind zijn, ik laat anderen niet dichtbij.
- **Maak voort.**
Net als "wees sterk" past "maak voort" ook bij een leidersscript. Deze mensen hebben het altijd druk, hebben haast, spreken snel, eten snel, denken snel, kijken veel op hun horloge, trommelen met hun vingers, interrumpen anderen. Zij ergeren zich aan anderen die meer de tijd nemen. Hun agenda is overvol zodat ze ondanks hun haast meestal te laat komen en te vroeg weer wegmoeten. Zij hebben moeite om hun rust te nemen of zich te ontspannen.
Achterliggende scriptbesluiten kunnen zijn: toon je gevoel niet, vraag niet om wat je nodig hebt, kom niet dichtbij.

Luuk

Luuk deed vroeger alle studies zo snel mogelijk om zich te bewijzen. Een studentenleven heeft hij nauwelijks gekend. Nog steeds heeft hij haast, zelfs als hij in de file staat.

- **Wees perfect.**
Mensen met een “wees perfect driver” willen alles zo goed mogelijk doen in de hoop dat ze dan gewaardeerd worden. Dat betekent dat ze in de praktijk altijd nog wel iets zien wat niet in orde is. Ze verwachten perfectie van zichzelf maar ook van anderen. Aangezien perfectie voor de meeste mensen niet is weggelegd zullen zij zich het grootste deel van de dag niet gelukkig voelen. Bovendien besteden ze 80% van hun tijd om die laatste 20% te verbeteren. Daardoor komen ze aan veel dingen niet toe.
Achterliggende scriptbesluiten kunnen zijn: heb geen succes, want dat heb je pas als je perfect bent, geniet pas aan het eind en niet tussendoor.
- **Doe je best.**
Mensen met een “doe je best driver” hebben de neiging om aan van alles te beginnen en niets af te maken. Zij lezen boeken half uit, maken hun zinnen half af, maken opleidingen niet af. Dit in tegenstelling tot mensen met een “wees perfect driver”. Die zeggen juist: “als je iets doet doe het dan goed”.
Ze deden op school hun best maar niemand had hen uitgelegd hoe dat moest. Dus na een half uur waren ze moe en hielden ermee op. Zij verdelen hun energie niet over het hele dag. Als moeder vroeg of ze hun best hadden gedaan zeiden ze volmondig ja. Maar hun rapport wees iets anders uit.
Achterliggende scriptbesluiten kunnen zijn: Ik heb geen succes, ik ben niet belangrijk, ik hoor er niet bij, groei niet op.
- **Doe anderen een genoegen**
Mensen die anderen een genoegen doen zijn geneigd het anderen ongevraagd naar de zin te maken. Zij voelen zich pas prettig als de ander zich prettig voelt. Ze vragen dan ook steeds of ze nog iets voor je kunnen doen, bij het irritante af. Ze knikken steeds, zijn het alsmat met je eens, ze hebben diepe rimpels in hun voorhoofd zo hebben ze voor jou nagedacht. Ze voelen zich teleurgesteld als anderen niet zo naar hen reageren.
Doe je best en doe anderen een genoegen zijn gedragingen die meer voorkomen in non profit organisaties zoals in de hulpverlening.
Achterliggende scriptbesluiten kunnen zijn: Ik ben niet belangrijk, ik vraag niet om wat ik zelf nodig heb.

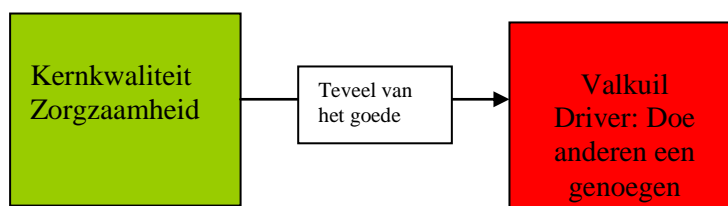
Luuk

Luuk is niet opgevoed met veel complimentjes. In tegendeel, zijn ouders hadden het vaak druk met de zaak. De klant ging voor. In het dorp kende iedereen elkaar. Dus als hij op school gevochten had en hij had gewonnen dan was zijn vriendje een tand en zijn ouders een klant kwijt. Dus moest hij de anderen steeds meer een genoegen doen. Zijn ouders deden hem dat ook voor.

5.2 Kernkwaliteiten kwadrant: scriptcorrigerende mogelijkheden

In het boek *Bezieling en kwaliteit in organisaties* beschrijft Offman (1992) een kwadrant dat hij ontleend heeft aan het Wertkwadrant van Helwig (1936). Dit model kan gebruikt worden om het positieve aspect van het drivergedrag te behouden en het negatieve te voorkomen. Bovendien geeft het handreikingen voor scriptcorrigerende gedragingen die worden geformuleerd als uitdagingen.

De eerste twee vakjes in het kwadrant zijn: kernkwaliteit en valkuil. Men komt in de valkuil als men een kernkwaliteit teveel vertoont. Teveel kan zijn: ten koste van zichzelf. De drivers passen dus in het vakje valkuil.

Bijvoorbeeld:

Kernkwaliteit (groen)	Valkuil/ Driver (rood)
Zorgzaamheid	Doe anderen een genoegen
Initiatief nemen	Doe je best
Sturen	Wees sterk
Tempo maken	Maak voort
Zorgvuldigheid	Wees perfect

De allergie vormt de derde positie: Daarbij gaat het om mensen waar je je aan irriteert als jij in je kernkwaliteit zit. Zij doen iets voor waar jij moeite mee hebt.

Bijvoorbeeld iemand die zorgzaam is kan zich irriteren zich aan egoïstische mensen. Maar, positief gezien kun je er wel wat van leren. Egoïstische mensen zorgen goed voor zichzelf. Dus als je hetzelfde doet als de egoïst maar dan in mindere mate en op een positieve manier dan zou dat een prima toevoeging zijn aan de kernkwaliteit: zorgzaamheid. Op die manier voorkom je dat je in de valkuil terecht komt.

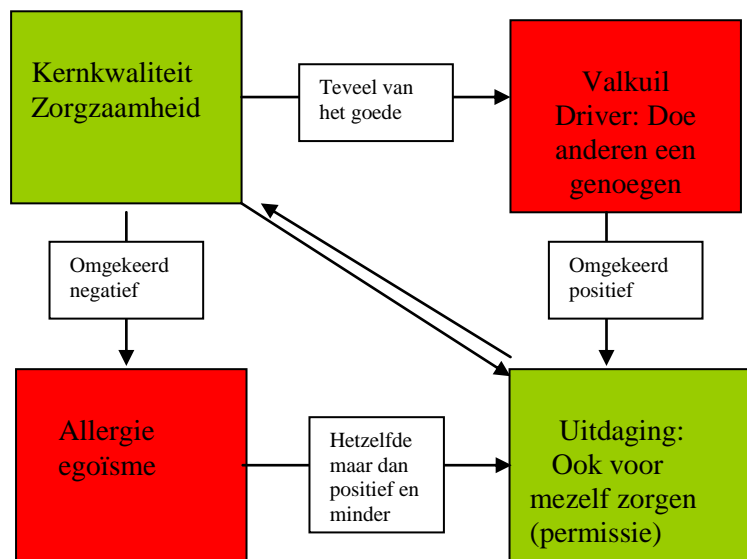
Die toevoeging heet de uitdaging.

De uitdaging kan ook worden gevonden door het omgekeerde te doen van de valkuil maar dan op een positieve manier. In plaats van anderen een genoegen doen ten koste van jezelf: jezelf een genoegen doen. Meestal gaat de uitdaging tegen een vroeger genomen scriptbesluit in. Het is dan van belang dat de betrokkene expliciet permissie krijgt om dat toch te mogen doen.

Conclusie:

De herhaling van scriptmatig gedrag kan worden voorkomen door niet steeds meer van hetzelfde te gaan doen, maar juist iets anders toe te voegen. Watzlawick noemt dat oplossingen van de tweede orde.

Met een non-contract wordt de valkuil voorkomen en leert men van mensen waar men allergisch voor is. Een non contract kan ervoor zorgen dat de kernkwaliteit wordt gecombineerd met de uitdaging.

Andere voorbeelden :

Iemand kan goed met geld omgaan.

De valkuil “teveel van het goede” is gierig.

De allergie is: het omgekeerde van zuinig zijn maar dan negatief: bijvoorbeeld, mensen die geld over de balk smijten.

De uitdaging is dan: leer iets van die mensen maar doe het in mindere mate en dan op een positieve manier: bijvoorbeeld: verantwoord investeren.

Iemand heeft als kernkwaliteit: aardig zijn

Valkuil: een sukkel.

Allergie: oncollegiale mensen

Uitdaging: rechtvaardig zijn

Kernkwaliteit: tolerant

Valkuil: vermijdingsgedrag

Allergie: omgekeerd negatief = dogmatisch

Uitdaging: kordaat zijn

Goed kunnen luisteren

Valkuil: isoleren

Allergie: klets-kousen

Uitdaging: profileren

Het positieve van dit model is dat er achter iedere negatieve eigenschap iets positiefs schuilt.

Omgekeerd echter kan een positieve eigenschap veranderen in een negatieve.

5.3 Strooks

Waar mensen met elkaar in contact komen wordt voldaan aan één van de basisbehoeften van ieder mens: contact hebben met anderen. Daarmee vindt een uitwisseling van erkenning plaats. Je wordt bevestigd in je bestaan. De kwaliteit van het contact bepaalt voor een groot gedeelte de effectiviteit van de samenwerking. Die uitwisseling wordt in de TA ‘strook’ genoemd.

Het Engelse woord *stroke* is moeilijk in het Nederlands te vertalen. Het kan zowel een harde (klap, slag) als een zachte (aai) aanraking betekenen.

U loopt in uw school. Op de gang komt u een collega tegen. Op het moment dat u elkaar tegenkomt glimlacht u en zegt u: "Dat was een mooie bijeenkomst."

Uw collega glimlacht terug en zegt: "Dank je wel, vond ik ook."

U en uw collega hebben zojuist strooks uitgewisseld. Wij zijn zo gewend aan dergelijke uitwisselingen dat wij er zelden over nadenken. Maar stelt u zich eens voor dat uw collega u zonder iets te zeggen voorbijloopt. Hoe zou u zich dan voelen? U vraagt zich misschien af of u iets fout gezegd heeft of dat er iets met uw collega aan de hand is. Het kan ook zijn dat het in uw school normaal is dat u elkaar zonder iets te zeggen of zonder elkaar aan te kijken voorbij loopt. Al deze reacties zeggen iets over hoe u en uw collega's gewend zijn om om te gaan met strooks.

Er bestaan een aantal **strookwetten**:

- Strooks zijn nodig voor groei.
- Positieve strooks hebben we nodig als brood.
- Beter positieve strooks te krijgen dan negatieve.
- Beter negatieve strooks te krijgen dan geen.
- Mensen zijn 24 uur per dag bezig om aandacht of erkenning voor zichzelf te organiseren, waardoor ze ervaren dat hun bestaan erkend wordt.

We kunnen verschillende soorten strooks onderscheiden.

Positieve of negatieve strooks

Een strook is positief als de ontvanger deze als prettig ervaart. Een negatieve strook wordt als pijnlijk gevoeld. Dit laatste is vaak de reden dat mensen elkaar geen negatieve strooks geven, terwijl die hard nodig zijn om jezelf te verbeteren, jezelf te ontwikkelen. Zonder negatieve strooks lopen we het risico zelfgenoegzame wezens te worden.

Verbale of non-verbale strooks

Een complimentje, een vermanend woord, een groet, een vraag zijn allemaal voorbeelden van verbale strooks. Non-verbale strooks zijn schouderklopjes, opgestoken duim of opgestoken middelvinger, wenkbrauwen fronsen, ja knikken of nee schudden enz.

Voorwaardelijke of onvoorwaardelijke strooks

Een voorwaardelijke strook heeft betrekking op wat we **doen**.

Een onvoorwaardelijke strook heeft betrekking op wie we **zijn**.

Bijvoorbeeld:

Positief voorwaardelijk: "Dat was een goed stukje werk van je."

Positief onvoorwaardelijk: "Het is fijn je in de buurt te hebben."

Negatief voorwaardelijk: "Ik vond jouw verhaal niet mooi."

Negatief onvoorwaardelijk: "Ik vind jou een druilloor."

Het geven van onvoorwaardelijke negatieve strooks wordt gezien als "*not done*", omdat dat de ontvanger verlamt en niet tot verbetering uitnodigt. Negatief voorwaardelijke strooks moeten uit respect voor de ander wel gegeven worden, omdat je anders de ander groeimogelijkheden onthoudt.

Plastic strooks worden gegeven door mensen die heel royaal zijn in het uitdelen van positieve strooks, maar die dat op een onechte manier doen. We noemen dit ook wel 'stroopsmeren'.

Valse strooks worden gegeven door mensen die de gewoonte hebben om strooks te geven die eerst positief lijken, maar die op het einde van hun opmerking het positieve weer afzwakken. "Ik vind dat je een goed verhaal hebt gehouden, min of meer." "Je hebt een mooi artikel geschreven, je hebt zeker wel veel steun gehad bij het schrijven van je collega's."

Targetstrooks

Een targetstrook is een overweldigende strook die je in je leven ooit gekregen hebt en die je je hele leven nooit meer zal vergeten. Deze targetstrook kan zelfs de gang van zaken in je verdere leven beïnvloeden.

Positieve targetstrooks zullen je in je verdere leven in positieve zin voeden. Negatieve targetstrooks zullen je in de loop van je verdere leven hinderen.

Strookfilter of strookthermostaat

Een strook die van veel waarde is voor de ene mens kan van minder waarde zijn voor de andere mens. Als iemand een strook krijgt die niet past bij hoe hij van huis uit strooks ontvangen heeft, plaatst hij als het ware, om zich te beschermen, een **filter** tussen hemzelf en die strook. Door het filter reguleert de ontvanger zo zijn **strookthermostaat**.

Ieder mens heeft dus van huis uit zijn eigen voorkeuren voor het ontvangen van strooks. De ene mens ontvangt liever strooks voor wat hij doet dan voor wie hij is. De ene kan gemakkelijk een aantal negatieve strooks verwerken, omdat hij dat gewend is, terwijl de ander al van streek raakt door een lichtelijk negatieve strook. De een vindt het fijn om fysieke strooks te krijgen, terwijl de ander het al moeilijk vindt om een hand te krijgen.

Voor de meeste mensen zijn er bepaalde strooks die ze gewend zijn te krijgen. Vanwege de vertrouwdheid ervan kan het zijn dat zij deze onderwaarden als ze die krijgen. Tegelijkertijd kunnen ze verlangen naar strooks die ze zelden krijgen. Zo kreeg een schoolleider steeds te horen dat ze er zo mooi uitzag. Ze zei tijdens een van onze trainingen dat ze in plaats daarvan zo graag wilde horen dat ze een visionair schoolleider was.

Degene die strooks geeft moet zijn eigen strookthermostaat kennen en moet flexibel met de temperatuur van de ander weten om te gaan. Hij heeft de temperatuurinstelling van elke mens te respecteren. De thermostaat is het vertrekpunt en hij kan er iets aan toevoegen.

De werkelijke effecten van strooks kun je pas meten in een bepaalde relatie.

Omdat kinderen weten dat strooks essentieel voor hen zijn leren ze al snel strooks te krijgen door zich zo te gedragen als hun ouders willen. Als volwassenen gehoorzamen we nog steeds onbewust aan deze regels.

Om psychisch gezonder te worden en om psychisch gezonde organisaties te krijgen zullen deze regels in omgekeerde zin toegepast moeten worden.

6. Het positieve waardensysteem

6.1. Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is beschreven hoe een mens als individu in elkaar zit en welke functies hij kan vervullen.

De volgende vraag is: hoe kunnen leerlingen en docenten in een school met elkaar een systeem vormen waarmee de leerdoelstellingen op een efficiënte manier kunnen worden gerealiseerd.

Met andere woorden: we kennen nu de anatomie, nu volgt de fysiologie.

Bij de fysiologie gaat het om een systeem waarin alle elementen (botten, spieren, organen) de juiste plaats innemen, hun functie vervullen en met elkaar samenwerken om als lichaam te kunnen functioneren.

Bij de anatomie ligt het accent dus op de individuen, bij de fysiologie ligt het accent op de samenwerking tussen de individuen.

6.2. Systeemtheorie

In de systeemtheorie worden wetmatigheden beschreven die van groot belang zijn voor een docent.

Bekende systeemtherapeuten zijn Minuchin, Boszormenyi-Nagy, Haley, Selvini Pallazolli.

Hellinger heeft beschreven wat er in de ordening van een gezinssysteem mis kan gaan en hoe dat kan worden hersteld. De door hem ontdekte wetmatigheden en zijn interventies zijn goed toepasbaar in scholen als gemeenschap. Voor elke docent, coach, leider, manager of ondernemer is het een belangrijke sleutel voor succes.

Hellinger heeft een visie ontwikkeld gebaseerd op wetmatigheden die al duizenden jaren oud zijn. Hij stelt bijvoorbeeld: je moet mensen eren, je moet je aan een grondorde houden, je moet als mens (medewerker) je plaats innemen, je mag mensen niet buitensluiten, noch de levenden noch de doden. Allemaal normen.

In de Transactionele Analyse heeft de normatieve (Kritische) Ouder, geen positieve klank. In de jaren 70 zijn veel normen overboord gezet. Toen is bij die grote schoonmaak ook het zinvolle van “het moeten” weggegooid. Met als gevolg dat een leerling laatst zei: “Alle 10 de geboden uit de bijbel zijn normatief en hoeven derhalve toch niet meer serieus genomen te worden”?

Wat zeg je als docent of als leerlingbegeleider als er zo over normen en waarden wordt gedacht? Voor je het weet word je zelf ook niet serieus genomen of neem je een te prekende rol op je.

Volgens de systeemtheorie heeft de Kritische Ouder, net zoals de Volwassene en het Kind, dus ook recht op een plek in het geordende systeem van onze communicatiepatronen. Hellinger geeft vanuit zijn visie het positieve deel van de Kritische Ouder weer vorm en inhoud.

In dit hoofdstuk zal daar nader op worden ingegaan.

- Eerst zal een aantal wetmatigheden worden beschreven die veelal vrij vertaald aan Hellinger zijn ontleend.
- Daarna volgt de beschrijving van stoornissen die kunnen ontstaan als de wetmatigheden niet worden nageleefd. Deze stoornissen zijn bedoeld om het systeem te laten overleven.
- Vervolgens wordt de procedure van simulaties beschreven. In deze simulaties kan de docent of de leerling oefenen met de voorgenomen gedragingen totdat ze hem eigen zijn.
- Tenslotte wordt een aantal themakaarten beschreven met interventiemogelijkheden om de orde en balans in een ontregeld systeem weer te herstellen.

6.3. Wetmatigheden

Wetmatigheid 1: Verbinden met het grotere geheel

Het geheel is meer dan de som der delen.

Dit is bijvoorbeeld het geval bij een legpuzzel. Zonder orde heeft ieder stukje weinig zeggingskracht. Pas als alles op zijn plek ligt krijgt ieder stukje zijn betekenis. Dan zien we een beeld dat alle stukjes in potentie wel in zich hebben maar die er pas uitkomt in samenhang en in orde met alle andere stukjes. Er mag geen enkel stukje ontbreken omdat anders de samenhang verstoord raakt. Niemand kan weg uit een systeem, want dan ontbreekt er een puzzelstukje en wordt het geheel niet zichtbaar.

Als mens hebben we de behoefte deel uit te maken van een groter geheel. Bij families leidt dat tot een zielsverbondenheid, bij bedrijven zou dat een “corporate attachment” kunnen heten. Bij een school heet datDeze verbondenheid is de bron waaraan veiligheid ontleend kan worden. En veiligheid is nodig om zich te ontwikkelen en van betekenis te zijn.

Directie of docenten hebben als taak deze “verbondenheid met het grotere geheel” vorm te geven. Meestal is dat verwoord in een visie en missiestatement. Maar dat kan ook door hun houding en de wijze waarop zij binnen het bedrijf met mensen en materiaal omgegaan. Hun visie en voorbeeldgedrag dienen gebaseerd te zijn op “human values” die een verbindende factor vormen.

Wetmatigheid 2: Orde: het innemen van je plaats

Een systeem is gebaseerd op ordening. Ordening wil zeggen dat ieder element de plaats inneemt die het toekomt en daarin ook door de ander wordt erkend. Net als bij een waterval gaat het water van boven naar beneden. Dat is de orde.

De sociale orde binnen een school dient door de leiding zodanig bewaakt te worden dat elk individu zijn betekenis krijgt in samenhang met alle andere individuen.

Als docenten in een school hun plaats niet innemen dan leidt dat tot een gevoel van onveiligheid. Er ontstaan dan informele leiders die in het belang van de overleving van het bedrijf de leiding over gaan nemen met alle onduidelijkheden van dien.

Respecteren van grenzen.

Orde impliceert ook het respecteren van grenzen. In een systeem met vage grenzen ontstaan vaak coalities. De docenten vormen een bondje met een van de leerlingen. Of er ontstaat een triangulatie waarbij een van de leerlingen fungeert als postbode tussen twee docenten die een conflict hebben. Als de grenzen te vaag zijn worden de onderlinge relaties zo verwarrend dat er sprake is van een kluwen. Zijn de grenzen daarentegen te star dan ontstaat er een los zand systeem waarbinnen ieder zijn eigen gang gaat zonder rekening te houden met anderen.

Voorbeeld

De directeur van een school maakt zich op zijn werk vaak ondergeschikt aan anderen. Dat is hij van huis uit gewend. Uiteindelijk betreft hij zijn secretaresse bij beslissingen die eigenlijk alleen hem aangaan. Daarbij gaat het om het aannemen van personeel, promotiebeleid, wie wel of niet studieverlof krijgt, tot al dan niet verhuizen naar een andere locatie. Zijn secretaresse laat dat toe omdat het voor de overleving van het bedrijf nodig is dat die beslissingen tijdig genomen worden.

Het is belangrijk dat een docent zich ook als docent gedraagt en bijvoorbeeld niet een vriendje wordt van de leerlingen. Als een vader zich als vriendje opstelt is het kind immers zijn vader kwijt.

Voorbeeld

Een docent heeft behoefte aan contact met zijn leerlingen. Hij sluit zich tijdens de lunchpauze bij hen aan en wil er graag bij horen. Maar de leerlingen reageren dan duidelijk anders. Er wordt minder gelachen en de docent heeft vaak het gevoel dat hij een storende factor is. Dan denkt hij, zie je wel ik hoor er niet bij.

Als een docent het gevoel heeft er alleen voor te staan dan kan die docent beter contact opnemen met een collega in plaats van zich als vriendje op te stellen van de leerlingen.

Een docent kan ook teveel of te weinig plaats innemen waardoor er voor leerlingen te weinig of teveel ruimte is. De natuurlijke orde wordt dan verstoord

Wet 3: In balans houden.

Uit bovenstaande kan ook geconcludeerd worden dat in de ordening een zekere balans moet zijn. Als het ene orgaan in ons lichaam harder of langzamer werkt dan de andere dan wordt de balans verstoord. Ieder bedrijf heeft zijn eigen tempo en daarbij is aanpassing nodig. Zowel leerlingen die te langzaam werken als leerlingen die te snel werken kunnen de balans verstoren.

Er dient ook een balans te zijn tussen geven en nemen (Boszormenyi-Nagy, 1987). Niet per dag maar wel op de lange duur. Wie veel geeft en weinig neemt heeft een krediet bij de ander. Wie veel neemt en weinig geeft staat bij de ander in de schuld.

Een docent geeft een leerling les. Daardoor heeft de docent per definitie al een krediet bij de leerling. De leerling staat dan in de schuld. Door loyaal te zijn met zijn docent kan de balans worden hersteld. Als in een relatie de balans tussen geven en nemen is verstoord dan kan degene die teveel geeft en te weinig ontvangt de relatie opzeggen. Bijvoorbeeld de docent is niet meer gemotiveerd. De directie kan proberen de balans alsnog te herstellen. Vaak is nemen van het verlies de enige oplossing.

Een effectieve methode om opgezegde relaties te voltooien is een debriefing; het schrijven van een brief die niet wordt verstuurd (M.Kouwenhoven,...). In een debriefing krijgen alle gevoelens een plek, ook het kwade. Het kwade kan iemand stimuleren om ook het goede te doen. Dan is er weer sprake van een balans. Daarna is vergeving en verzoening mogelijk. Vaak stellen mensen die in een conflict leven deze stappen van verlies nemen, vergeving en verzoening uit. Nagy spreekt dan van een moratorium, een uitstel.

Wet 4: Het verleden betekenis geven

In de systeemtheorie nemen vroegere docenten een belangrijke plaats in, net zoals bij de scripttheorie van Berne. Hun invloed kan hebben geleid tot gedrag dat van hen werd overgenomen en een onderdeel is geworden van de schoolcultuur. Als dat positief is dan dient dat gerespecteerd te worden. Als dat inmiddels achterhaald is door de veranderde omstandigheden dan kan dit gedrag ook weer worden “teruggegeven”. Immers, iets wat is aangeleerd kan ook weer worden afgeleerd. Dat gaat makkelijker als we weten van wie dat gedrag werd overgenomen. Als de afzender bekend is kan de post met dank retour worden gestuurd.

In een scholengemeenschap kan de plaats en de invloed van voormalige leidinggevenden of docenten dus heel belangrijk zijn. Vroeger kregen directeuren een plaats aan de wand in de bestuurskamer. Zo werden zij geëerd. Nu zijn die bestuurskamers gemoderniseerd en zijn de portretten verhuisd naar het archief en vervangen door moderne kunst

Wet 5: Eren en respect-eren

Respect kan worden vertaald in het vermogen te buigen, kinderen voor hun ouders maar ook: ouders die buigen voor hun kinderen. Leerlingen voor de docenten en omgekeerd. Soms zichtbaar buigen, meestal innerlijk buigen.

In de jaren 60 stonden studenten op als een hoogleraar de collegezaal betrad. Nu is het “Hallo Jan” en moet er tot stilte worden gemaand. Door gebrek aan respect kunnen mensen zich miskend voelen in wie ze zijn en wat ze doen. Daardoor kan de verbinding met hen worden verbroken. Bij de jongere generatie kan een non-attachment en een isolement ontstaan wat kann leiden tot conflicten, agressie, ziekteverzuim, afnemende productie, ongevallen op het werk, verhoogde schade, enz.

Wet 6: Gebruik maken van verschillen

De organen in ons lichaam zijn allemaal verschillend. Door gebruik te maken van deze verschillen is de kans op groei en succes veel groter. In een ontwikkeld systeem levert ieder individu een andere bijdrage aan het systeem. Docenten en leerlingen zijn niet gelijk maar wel gelijkwaardig aan elkaar. Dat stelt de schoolleiding soms voor lastige problemen omdat zij de ene groep wel iets toestaan en de andere groep niet. Dat lossen zij soms op door regels te stellen die voor iedereen gelden. Dus, als iets geldt voor de ene (groep) leerlingen dan geldt dat voor alle leerlingen.

Door dit streven naar gelijkheid kan een dodelijke vorm van uniformiteit ontstaan. Het kan onrecht doen aan alle specifieke wensen van individuele leerlingen of van leerlingen als specifieke groep. Vooral hoogbegaafden zijn daar dan de dupe van.

Luuk

Toen Luuk op zijn 16^e jaar een brommer wilde, reageerden zijn ouders met de opmerking: “of iedereen een brommer, ook je andere broertjes of niemand een brommer”. Maar zoveel geld hadden de ouders van Luuk niet. Het resultaat was: dus niemand een brommer.

In bedrijven leidt het streven naar uniformiteit tot de wet van Jan met de korte achternaam. Een sollicitatie commissie kiest die persoon met wie zij tijdens de sollicitatieprocedure het beste contact hadden. Dat is dus de persoon die het meeste met hen overeenkomt. Maar die persoon moet tijdens het sollicitatiegesprek zich niet slimmer voordoen dan de commissieleden. Dat is bedreigend. Dus er komen steeds meer medewerkers van dezelfde soort maar dan minder slim. Van die medewerkers heb je weinig last en ze passen goed in de organisatiecultuur. Met als gevolg dat het bedrijf aan uniformiteit ten gronde gaat.

Wet 7: Nemen zoals het is

Nemen zoals het is heeft betrekking op het aanvaarden, accepteren en toelaten van datgene wat onveranderbaar is. Kinderen staan voor de opgave hun ouders te accepteren zoals ze zijn. In een school betekent het dat de docenten de leerlingen moeten nemen zoals ze zijn juist omdat het leerlingen zijn en dat leerlingen moeten nemen dat docenten meer bevoegdheden hebben uit hoofde van hun functie.

Het gebed van de heilige Franciscus geeft dat treffend weer:

Geef me de kracht om te aanvaarden wat ik niet kan veranderen. (Dan Brown, 2003)

Nemen zoals het is impliceert ook het vermogen om je verlies te kunnen nemen, verwachtingen aan te passen aan de realiteit en gebruik te maken van de mogelijkheid in plaats van te treuren over de onmogelijkheden.

Wet 8: Stilte

Tijdens een stilte kan de ziel zijn werk doen. De ziel is een inspirerende kracht die aanzet tot handelen in overeenstemming met “worden wie je bent”. Deze spirituele kracht overstijgt financiële prikkels om medewerkers te motiveren.

Stilte is een ervaring die leerlingen nodig hebben om contact te maken met zichzelf. Maar, waar heerst binnen een school de stilte die leerlingen of docenten nodig hebben? Waar kunnen mensen nog 10 minuten stil zijn?

Wet 9: Verlangen

Bij verlangen gaat het om de hunkering van de ziel. Niemand is zo saai als iemand die geen verlangens meer heeft. In een school dienen verlangens dus in stand te worden gehouden omdat zij een bron zijn van energie.

Leren vindt plaats in een omgeving die voldoet aan de systeemtheoretische wetmatigheden.
--

6.4. Stoornissen

De opvattingen van Hellinger zijn gebaseerd op systeemwetten die generaties lang zijn doorgegeven. Het schenden van deze wetmatigheden kan tot stoornissen leiden. Deze stoornissen zijn bedoeld het systeem te laten overleven en hebben dus een stabiliserende functie. Daarom zijn zij moeilijk te beïnvloeden.

Stoornissen die daarbij zichtbaar kunnen worden zijn:

Los zand; Onderbroken verbondenheid.

Als de band tussen leidinggevenden en medewerkers verbroken is kan dat als gevolg hebben dat medewerkers zich niet verbinden met anderen. Hellinger noemt dat onderbroken uitreiking. Als die band verbroken wordt, blijft onderwijs per e-mail over. De onderlinge grenzen verstarren. Een verstoring van het leerklimaat is het gevolg. Een docent die geen band heeft met zijn leidinggevende zal op zijn beurt ook geen band met zijn leerlingen aangaan.

Gevolg: er ontstaat een los zandsysteem waarbij iedereen zijn eigen gang gaat en zich niets van anderen aantrekt.

Voorbeeld

Luuk kan zich nog herinneren dat vlak voor het eindexamen zowel de directeur als twee docenten zeer afwijkende instructies gaven over de examenprocedure, zonder dat zij daarvan op de hoogte waren.

Kluwen; Verstrikking

Verstrikking is het omgekeerde van onderbroken verbondenheid. Met verstrikking wordt bedoeld dat iedereen zich met iedereen bemoeit. Leerlingen raken dan verstrikt in het systeem en worden betrokken bij zaken die hen niet aangaan. Daardoor kunnen zij hun eigen ontwikkeling niet doormaken. Maar ook docenten kunnen verstrikt raken in het organisatiesysteem waardoor hun positie onduidelijk wordt.

Er worden allerlei commissies benoemd die belangrijk onderzoek moeten doen zodat er voorlopig geen beslissing kan worden genomen. Op grond van het advies volgt weer een nieuw onderzoek.

Gevolg: er ontstaat een kluwensysteem met onvoldoende grenzen en structuur.

Zinloze herhaling; Dwangmatig systeem

Als er gelijktijdig sprake is van zowel een onderbroken uitreiking als van een verstrikking dan vervalt een school tot een bureaucratisch systeem waarbij voornamelijk met papieren wordt geschoven. Docenten blijven zinloze procedures volgen die ooit door een directeur zijn ingesteld die daarna is vertrokken en opgevolgd werd door een andere directeur die weer een nieuwe procedure instelde, zonder de vorige op te heffen. Docenten gaan met dit herhalende gedrag door uit angst voor verandering.

(Voorbeeld van de apen)

Bokken, wrokken.

Als een leerling het moeilijk vindt te buigen of iets te nemen zoals het is dan heeft men twee keuzemogelijkheden: bokken of wrokken.

- Bij bokken zet men zichzelf vast in verzet. Men weigert te accepteren wat er is.
- Bij wrok zet men zichzelf vast in de beweging. Wrok is gestolde boosheid.

Mensen die niet kunnen buigen krijgen vaak last van hun rug of knieën. Wie niet kan buigen kan barsten.

Pas als men kan buigen geeft men zich over en erkent datgene waar men geen macht over heeft.

In een coach traject kan een leerling die bokt of wrokt oefenen om te (leren) buigen.

Overname

Met overname wordt bedoeld dat de last en verantwoordelijkheid van een lid van het systeem wordt overgenomen door een ander. Bijvoorbeeld, een leerling die een de rol van een docent op zich neemt omdat zijn eigen docent daarin tekort schiet, met de bedoeling om op die manier het systeem in stand te houden. Er is dan sprake van een onbewuste identificatie.

Luuk

Luuk is lid van de lerarenraad. Daarin zitten mensen die op een vergadering al verkondigen wat de directie zal zeggen van nieuwe voorstellen. Zij nemen op een negatieve manier als het ware de plaats van de hoofddirectie in. Op die manier blokkeren zij iedere nieuwe oplossing. Dat komt voort uit angst

voor teleurstelling waarvoor zij zichzelf en de anderen willen beschermen. Maar, op den duur is iedereen angstig met als gevolg: algehele passiviteit en iedereen is bij voorbaat al teleurgesteld. Er kan ook een conflict ontstaan als anderen niet van deze overname zijn gediend. De directie dient zich van dit mechanisme bewust te zijn en zich expliciet open te stellen voor nieuwe ideeën door ze te belonen met positieve erkenning.

Een docent toetst problemen in de klas aan de systeemtheoretische stoornissen.

6.5. Thema's en kernzinnen

Docenten hebben een belangrijke rol binnen het systeem. Zij hebben meer kennis en levenservaring. Ook hebben zij meer invloed op het systeem en kunnen zich afvragen zich: "Welk thema speelt zich hier af en wat zijn de kernzinnen die daarbij uitgesproken kunnen worden? Door het uitspreken van de kernzinnen krijgen de leerlingen weer vaste grond onder de voeten.

Om een indruk te krijgen van deze thema's staat hieronder een aantal samengevat in de vorm van modules. Een module is een eenheid die kan worden geoefend om van daaruit de betekenis te ontdekken voor de trainee. (Bron: Vonken van Verlangen).

De modules staan in willekeurige volgorde met het thema als titel. Neem bijvoorbeeld het thema zegenen. Een kernzin daarbij is: "Laat het je goed gaan, mijn zegen heb je".

In gezinsconstellaties is dit een uitspraak die voor kleinkinderen heel belangrijk is.

Vertaald naar scholen wat zou de invloed zijn op de leerprestaties als een nieuwe leerling van een directeur hoort: "Ik hoop dat het goed met je zal gaan in deze school, mijn zegen heb je". Of bij de pensionering van de docent die openlijk tegen zijn opvolger zegt: "Neem de taak over en doe het op jouw manier, mijn zegen gaat met je mee".

Een docent die er moeite mee heeft om dat uit te spreken, bijvoorbeeld omdat hij zelf ook nooit gezegend is, kan daar in een simulatie mee oefenen totdat het thema is geïntegreerd.

CONTACT MAKEN

Doel/ functie:

- De verbinding herstellen en de uitwisseling van energie bevorderen.

Te gebruiken bij onderbroken verbondenheid waarbij leerlingen het contact verloren hebben bijvoorbeeld na een verliessituatie zoals het zakken voor een examen, verlies in de thuissituatie, verlies van hun gezondheid, het verlies van hun plek in een groep. Door geen contact te maken beschermen medewerkers zich tegen de pijn van het verlies. Vaak komt er ook nog schaamte bij.

Contact maken of contact herstellen impliceert o.a. oogcontact maken.

De leerlingen gaan tegenover elkaar zitten en zeggen wat zij:

- van de ander nodig hebben,
- de ander te bieden hebben,
- liever niet willen.

Contact maken is de basis voor het verkrijgen of behouden van een plek, in een systeem omdat een plek gedefinieerd is ten opzichte van de plek van een ander.

Een leerling die in de klas voor zich uit staart kan gevraagd worden: "waar denk je aan?" Vaak speelt er een niet genomen verlies. Een verbroken contacten gaat vaak gepaard met het niet op kunnen nemen van nieuwe informatie. Contact maken betekent dat de leerling daarna betere schoolprestaties zal leveren.

GRENZEN (afbakenen).

Doel/ functie:

- Respecteren en herstellen van de hiërarchie, innemen van je plek, dragen van je verantwoordelijkheid.

Te gebruiken in situaties waarbij sprake is van een verstrikking, informele leiders, aanmatigend gedrag van leerlingen, driehoeksverhoudingen, ongewenste intimiteiten, ongewenste zelfonthullingen, roddels.

Als de relatie tussen de docenten onderling goed is dan kunnen leerlingen zich vrijuit aan hun opleiding wijden. Is de relatie tussen leraren niet goed dan gaan leerlingen bemiddelen, partij kiezen, zich verantwoordelijk voelen voor de oplossing van het probleem. De leerprestaties lopen dan terug. De orde dient dan te worden hersteld. De docenten dienen hun plek in te nemen en de directie de eer te geven zodat de leerlingen weer leerling kunnen zijn.

Kernzinnen vanuit de docent:

- Ik ben je docent en jij bent mijn leerling.
 - Als ik een probleem heb met anderen in de school dan is dat verder mijn zaak.
- Als de leerling ook problemen heeft overgenomen kan de docent eraan toevoegen: Blijf daarbuiten.

De leerling kijkt de docent aan en knikt.

VOLGORDE

Doel/ functie:

- Herstellen van de sociale rangorde en innemen van je plek.

Te gebruiken in situaties waarin de volgorde niet duidelijk is. Als de volgorde is hersteld ontstaat er rust.

De sociale rangorde wordt door de volgende principes bepaald:

1. Van boven naar beneden en van vroeger naar later.
2. Dus ouderen in dienstjaren gaan voor op jongeren,
3. Uitzendkrachten komen na vaste krachten.
4. De rangorde tussen leerlingen is van oudste naar jongste.
5. Het systeem gaat voor het individu

Kernzinnen:

- Jij bent de eerste, ik de tweede.

TERUGGEVEN

Doel/ functie:

- Vaststellen welke verantwoordelijkheden van de een en welke van de ander zijn.
- Het innemen van je plek,
- Dramadriehoek opheffen.

Te gebruiken in situaties waarin de leraar of een leerling de last van een ander op zich heeft genomen als Redder of zich aanmatigend heeft opgesteld als Aanklager.

Kernzinnen van de medewerker:

- Ik heb al die tijd de verantwoordelijkheid gedragen, die is niet van mij maar van jou.

- Ik heb al die tijd jouw gevoelens/ zorgen/ behoeften/ angsten/..... ervaren. Maar die zijn niet van mij, die zijn van jou.
- Gebruik een symbool om daadwerkelijk iets zwaars terug te geven, bijvoorbeeld een zware steen. De medewerker voelt dan ook lichamelijk bevrijd.
- Teruggeven betekent ook het nemen van je verlies en accepteren wat er niet is.

OPHEFFEN DRIEHOEKSRELATIES

Doel/ functie:

- Innemen van je eigen plek.
- Opheffen coalities.

Een driehoeksrelatie ontstaat als een leerling de verantwoordelijkheid draagt voor het in standhouden van de samenwerking tussen twee leraren. De leerling kan daardoor geen eigen plek innemen en kan een soort diplomaat worden die aan de ene leraar uitlegt wat de andere bedoelt. Of er ontstaat een coalitie waarin de ene leraar een leerling betreft in zijn afkeuring van de andere leraar. De leerling gaat zich dan misbruikt voelen.

Kernzinnen:

- Ik ben je leraar. Jij bent de leerling. Als ik problemen heb met mijn collega dan ben ik daar zelf verantwoordelijk voor. Ik dank je voor de hulp die je wilt geven maar, dit is dan mijn zaak, niet de jouwe. Blijf daar buiten.

EREN

Doel/ functie:

- De ander zijn plek geven, nederigheid ervaren en koppigheid opgeven.

Te gebruiken in situaties waarin sprake is van koppigheid, onvoldoende grenzen, wrok, aanmatigend gedrag.

Een leerling die zijn leraar eert kan een buiging voor hem maken. Leraren en leerlingen kunnen elkaar onderling ook eren. De jongere leraar kan tegen de oudere zeggen: "Ik geef jou de eer als mijn oudere collega". Een leerling kan ook teveel buigen en zijn plek niet innemen. Die kan leren om rechtop te gaan staan.

Kernzinnen:

- De leerling staat tegenover zijn leraar en zegt: Ik dank u voor uw inzet. Dit is het beste wat ik van u kon krijgen.

Een leerlingbegeleider kan de leerling stimuleren om te buigen. Daarbij gaat men niet verder dan de leerling van binnen aankan. Buigen kan heel pijnlijk zijn omdat het een appel doet op het verlangen om geliefd te worden door de vroegere ouders.

Manieren van eren:

Milde vorm: hoofd licht buigen en zeggen: ik geef jou de eer als....

Tweede vorm: diep buigen en zeggen: ik geef jou de eer en buig voor je.

ZEGENEN

Doel/ functie

- Het geluk durven nemen/ met plezier je werk doen.

Te gebruiken in situaties waarin iemand een start maakt of na een moeilijke periode zijn werk weer hervatten.

Literatuur

Berne, Eric: Mens erger je niet. 1983

Holloway, W.H. Shut the escapehatch. Monograph IV. Mimeographed Medina. Ohio. Midwest Institute for Human understanding. 1973

English, Fanita. The Three Cornered Contract TA Journal V., nr 4, oct. 1975

Ernst, Franklin, The OK Corral: the grid for Get-on-with, TA Journal,1,4,1971

Ernst, Ken: Games students play, Celestial Arts, California 94030. ISDN 0-912310-17-0

Karpman 1968 De drama triangel

Kouwenhoven, M.: TA in Nederland Deel II, Riemer, Ermelo, 1985.

Micholt, Nelly: Het driehoekig contract: uitbreiding en aanwending. Strook, 7-2, 1985.

McCold, P., Wachtel, T. Sociale discipline matrix, SaferSanerSchools; Restoring Community in a Disconnected World, International Institute for Restorative Practices, Bethlehem Pennsylvania, 2002 (paper).

Yochelson S. en S.E. Samenow, The criminal personality. A profile for change. Jason Aronson, N.Y. 1976.

FAQ (Frequently Asked Questions)

Wat is het verschil tussen een contract, een opdracht en een belofte?

- Een contract is een bilaterale overeenkomst. Beide partijen gaan akkoord na goed overleg. Dat overleg kan uitvoerig zijn als meerdere partijen betrokken zijn of kortstondig als het om simpele feiten gaat. Met een leerling die te laat komt kan soms worden volstaan met: “Hé joh, als jij morgen weer te laat komt zou je mij dan aan het eind van de schooldag een uurtje kunnen helpen?” Als de leerling instemt is dat het overleg.
- Een opdracht is eenzijdig opgelegd: “Ik waarschuw jou! Als je nog een keer te laat komt dan moet je mij een uur helpen”. Het nadeel van een opdracht is dat de ander zich niet betrokken voelt, er is dus controle nodig en de sanctie is meestal negatief. Een opdracht past bij disciplineren. Het gevolg is dat de ander gaat adapteren. Adapteren kent twee vormen: gehoorzamen of rebelleren. Een contract past meer bij leren. Leren in de zin van: leren verantwoordelijkheid te dragen voor de consequenties. In TA termen: bij een contract wordt de Volwassene aangesproken, bij een opdracht wordt het Adaptieve Kind.
- Een belofte is een toezegging zonder dat men zich verbindt aan de consequenties. “Ik zal mijn best doen om de volgende keer op tijd te komen meneer”. Je best doen, mogelijk, misschien, proberen enz. zijn woorden die niet in een non-contract thuishoren. Het zijn afzwakkingen. In de TA literatuur worden dat con-begrippen genoemd. “To con” betekent iemand neppen. Een “con-man” is een bedrieger.

Als twee leerlingen in een klas de boel verstieren, sluit je dan met de hele klas een non-contract af of juist alleen met die twee?

Als een klas medeverantwoordelijk wordt gemaakt dan bestaat de kans dat de klas, die er juist last van heeft, in plaats van gedupeerde, tot mede dader wordt verklaard. Dan klopt de balans niet. De gedupeerden moeten door de veroorzaker juist schadeloos worden gesteld, of nog beter: in ere worden hersteld. De beide storende leerlingen kunnen via een probleemoplossende sanctie een genoegdoening, zowel naar de betrokken docent, als naar de klas uitvoeren. Daardoor kunnen zij hun krediet weer opbouwen. Bij een bank zul men van tijd tot tijd ook het saldo aan moeten vullen. De beide leerlingen staan dus rood. Niet de klas.

Als de klas wel medeverantwoordelijk is, bijvoorbeeld door alsmaar te lachen om de storingen en daarmee impliciet goedkeuring geven voor het gedrag, dan kan de klas daar wel op worden aangesproken. Een docent kan dan tegen de klas zeggen: “Als jullie er ook last van hebben, stop dan met lachen en zeg dat je het storend vindt”.

Kun je als leerling ook contracten afsluiten met een leraar?

Nee, een contract is weliswaar bilateraal maar gaat niet tegen de hiërarchie in. Als het gedrag van een leraar doelondermijnd is dan is daar een klachtenprocedure voor. Een naast hogere kan de klacht onderzoeken. Die zou wel een contractvoorstel kunnen doen. Een contract sluit je af met een deskundige meerdere, iemand met meer levenservaring of een hogere positie. Bovendien moet er sprake zijn van een relatie, en persoonlijke en/ of een professionele relatie. Immers: contact gaat voor contract.

Contracten tussen leerlingen onderling, kan dat dan ook niet?

Leerlingen kunnen wel onderling contracten afsluiten zoals een niet pesten contract maar daarbij is wel de deskundigheid en de legalisering van een docent of van de schoolleiding nodig. Dit om te voorkomen dat het andere systemen doorkruist.

Waarom is de relatie zo belangrijk bij een contract?

Contracten passen binnen een gemeenschap waarin mensen met verschillende belangen, op basis van samenwerking een gemeenschappelijk doel nastreven. Om te voorkomen dat de samenwerking verstoord raakt en omslaat in tegenwerking, zijn contracten en non-contracten zinvol. Het heeft

bijvoorbeeld weinig zin om met de mensen in een wachtkamer op het station contracten te gaan afsluiten. Daar is sprake van een groepering en veel minder dan van een doorgaande samenwerking. Contracten zijn dus effectief in een groep, een team, een gezin, een organisatie, een school. Het gemeenschappelijke kenmerk is dat er in meerdere of mindere mate sprake is van een gemeenschap. Hoe hechter de relatie, hoe meer de ander zich aangesproken zal voelen, als er sprake is van een schending van het contract.

Een docent die een positief contact met een leerling heeft zal meer invloed uit kunnen oefenen op een leerling dan een leraar die geen contact heeft met een leerling.

In een non-contract stel je die relatie ook aan de orde: Ik heb er last van als je steeds te laat komt omdat ik je verhaal moet aanhoren, van alles moet regelen, enz.

Wat is de minimum leeftijd voor een contract?

Bij jonge kinderen is het vermogen om logisch te denken al ontwikkeld rond de leeftijd van 4 jaar. Aan vierjarigen kun je uitleggen dat hun gedrag vervelend kan zijn voor anderen en dat zij schade kunnen herstellen. Uiteraard in de bewoordingen die zij begrijpen. Ook kan gebruik worden gemaakt van een verhaal waarin de boodschap en de oplossing zijn verpakt.

Hoe kan een docent een leerling zover krijgen dat die verantwoordelijkheid neemt voor de consequenties van destructief gedrag en weer overgaat tot constructief gedrag?

Dat kan een docent niet. De leerling is de enige die zelf kan besluiten zijn verantwoordelijkheid te nemen. Als de docent de verantwoordelijkheid van de leerling overneemt krijgt hij steeds meer aapjes op zijn schouder, net zoals een man door het oerwoud loopt. Er is dan een aap die hem ziet en geen zin heeft om zelf te lopen. Hij springt bij die man op zijn schouder. Omdat die man niet onwelwillend tegenover apen staat laat hij dat toe. Gevolg: steeds meer apen volgen het voorbeeld van de eerste aap. De apen worden steeds luier en gaan protesteren als de man niet hard genoeg loopt of even wil pauzeren. Uiteindelijk bezwijkt de man onder zijn last en meldt zich met rugklachten bij de dokter. Die docent die een leerling ergens toe probeert te krijgen gaat op den duur gebukt onder alle overgenomen aapjes terwijl de leerling steeds passiever dreigt te worden.

Een docent kan wel een keuzevoorstel doen hoe het dilemma kan worden opgelost. Maar de leerling zal daar ja of nee op moeten zeggen. "Wil je mijn lessen blijven volgen of wil je daarmee stoppen?" Die keuze kan een docent voor de leerling niet maken. Als de leerling kiest om de les te willen volgen kan de docent overgaan tot een procedurevoorstel in de vorm van een non-contract met een probleemoplossende sanctie.

Non-contracten kunnen toch ook weer gesaboteerd worden? Dus wat is dan nog het nut?

Het grote voordeel van non-contracten is dat er altijd een oplossing voorhanden is en dat de leerling zelf kan kiezen. De docent komt dus nooit in een onmachtpositie uit. Een docent kan zeggen: "We hebben samen iets afgesproken. Daar heb je je niet aan gehouden. Vervolgens weiger je de relatie weer te herstellen door datgene te doen wat is overeengekomen. Het is dus aan jou om tot actie over te gaan. Niet aan mij. Ik ben beschikbaar als je weer met me verder wilt. Als je ervoor kiest om je sanctie niet te regelen dan onttrek je je aan het onderwijssysteem. De sanctie is namelijk een onderdeel van het onderwijs. Ik laat de verantwoordelijkheid voor die keuze bij jou. Het is jouw leven. Ik ben zelfs bereid om je te helpen die keuze te maken. Maar daar eindigt mijn verantwoordelijkheid. Dat is mijn grens".

En als die leerling besluit om zijn sanctie niet te regelen?

Dan kan de betrokken docent zeggen: "Je onttrekt je aan de (school) gemeenschap. Ga maar in een aparte ruimte zitten en ga daar onder de nodige toezicht je huiswerk maken. De leraar kan zeggen: "Ik ben verplicht je huiswerk na te kijken, dat zal ik ook blijven doen. Niet meer en niet minder." Voor de leerling staat de keuze open weer tot de klas te worden toegelaten als hij alsnog zijn sanctie regelt.

Hoe voorkom je als docent dat je het probleem van de leerling overneemt?

Veel docenten hebben een groot verantwoordelijkheidsgevoel. Daardoor lopen zij het risico verantwoordelijkheid over te nemen. De leraar raakt dan uitgeput, terwijl de leerling zich dat betutteld of miskend kan voelen. Ieder mens wil graag zelf verantwoordelijk zijn voor wat men doet of laat. Het

probleem van docenten die verantwoordelijkheid overnemen wordt door het invoeren van probleemoplossende sancties soms pijnlijk duidelijk. Veel docenten denken dat hun beslissing beter is dan die van de leerling. En dat is ook vaak zo. Een leerling leert echter geen eigen verantwoordelijkheid te dragen voor zijn gedrag als de beslissing voor de leerling door de docent wordt genomen. Een leerling heeft het ook nodig om verkeerde beslissingen te nemen, dat in te zien en zonder gezichtsverlies die beslissing te herzien. Dat vereist soms geduld van een docent. Een docent grijpt pas in als de gevolgschade zo groot dreigt te worden dat het niet meer opweegt tegen het leereffect.

Kan een sanctie ook te hoog gegrepen zijn?

Sancties kunnen inderdaad te moeilijk zijn of als bestraffend of vernederend worden ervaren. Daarbij zijn culturele verschillen belangrijk. Daarom is het ook nodig dat alle partijen met de sanctie instemmen. Soms is een rugmassage geven aan de benadeelde leerlingen een prima sanctie, andere keren kan beter voor een wat afstandelijker sanctie gekozen worden. Bijvoorbeeld: “Bedenk drie positieve eigenschappen van de persoon die je hebt gediscrimineerd en lees die voor aan de klas”. Non-contracten moeten van tijd tot tijd worden bijgesteld.

Wat zijn voorbeelden van effectieve probleemoplossende sancties?

Een agressieve leerling houdt van voetballen. Hij is na een aantal incidenten akkoord gegaan met het afsluiten van een non-agressiecontract in overleg met zijn leerlingbegeleider.

Als probleemoplossende sanctie wordt gekozen voor: scheidsrechter zijn bij het voetballen. De achterliggende gedachte is: als hij agressief is geweest heeft hij zijn klasgenoten benadeeld. Door scheidsrechter te zijn bij het voetballen kan hij dit weer goedmaken omdat iedereen liever voetbalt dan scheidsrechter te zijn. Bovendien moet een scheidsrechter opletten dat niemand agressief is tijdens het spel. Dat is voor de betrokken leerling dus een prima manier om het gedrag wat hij zelf vertoonde ook bij anderen te stoppen.

Een andere sanctie betreft het herstellen van de relatie:

Het verbreken van een non-contract kan ertoe leiden dat anderen daar last of schade van hebben ondervonden. De sanctie kan dan zijn:

Bij alle betrokkenen nagaan wat de schade is en vragen hoe die hersteld kan worden. Als de ander dat niet weet zal ik aanbieden om iets aardigs te doen.

De sanctie: doen van het omgekeerde:

Iemand die anderen uitscheldt kan als sanctie kiezen: de ander complimenten geven. Iemand die anderen heeft geslagen kan als sanctie kiezen: de ander de rug masseren.

Vraag: zou Patrick in aanmerking komen voor een non-contract?

Op het schoolplein mogen leerlingen uit de eerste en tweede klas niet roken. Leerlingen uit de derde klas mogen dat wel

Patrick is er een tweedeklasser en is een aantal keer blijven zitten. Hij is inmiddels 15 jaar en mag niet roken terwijl leerlingen uit de derde klas, die soms 14 jaar zijn, wel mogen roken.

Patrick rookt toch ondanks het verbod. Hij heeft toestemming van zijn ouders en beroept zich daar op. De surveillerende docenten weten ook niet precies wie in welke klas zitten. Dus geeft dat veel onduidelijkheid.

Antwoord: Nee, een non-contract wordt alleen gesloten voor gedrag dat het doel ondermijnt.

Patrick haalt goede cijfers en zijn contacten in de klas zijn prima.